

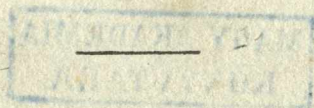
ZARÁND-VÁRMEGYE'

FÖLDIRATI, STATISTIKAI

ÉS

TÖRTÉNETI

LEIRÁSA.

SZERZÉ

KOZMA PÁL

ZARÁNDMEGYE' EGYKORI FŐISPÁNJA, JELENLEG ERDÉLYI
FŐKORMÁNYSZÉKI TANÁCSOS.

KOLOZSVÁRTT.

A' KIR. FŐTANODA BETŰVEL 1848.

2938.

2

M.T. O. ~~2938~~
2838

Foizma Paly

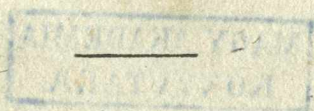
ZARÁND-VÁRMEGYE'

FÖLDIRATI, STATISZTIKAI

ÉS

TÖRTÉNETI

LEÍRÁSA.

SZERZÉ

KOZMA PÁL

ZARÁNDMEGYE' EGYKORI FŐISPÁNJA, JELENLEG ERDÉLYI

FŐKORMÁNYSZÉKI TANÁCSOS.

—

KOLOZSVÁRTT.

A' KIR. FŐTANODA BETÜIVEL 1848.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

E L Ő S Z Ó.

Midőn több mint húsz évvel ezelőtt e' munkát alkotó jegyzetek' 's adatok' szedegetéséhez és gyűjtéséhez fogék, gondolatomban sem vala evvel valaha irodalmi térre lépni fel.

A' sors azonban úgy hozá, hogy a' magyar tudós társaság' 1846-ik évi april' 4-éről kelt felszólítása, mellynek III-ik rovatában ez álla: „Készíttessék bármelly, még eddig külön le nem irt magyar-bírodalmi vármegye', vagy terjedelmesebb vidék, vagy nevezetesebb város' történeti, földirati és statistikai leírása, oklevelek 's egyéb eredeti és hiteles kútfők szerint,“ kezembe akadott.

Ekkor úgy vélém, hogy hazafi kötelességemet rovom le, midőn bár minő érdektelen jegyzetimet is rendbe szedem 's a' magyar tudós társaság' birálata alá bocsátom.

Munkám' szerkesztésekor inkább annak tárgyát, mint az írásmódot tartám szemem előtt; ez utóbbihoz, őszintén megvallva, kellő képességgel sem bírok; minthogy olly időkort értem, mellyben az újabb 's miveltebb magyar-írásmódot sajátomná tenni minden igyekezetim mellett sem sikerült.

Telve lehet tehát munkám nyelvtani és stilistikai hibákkal, de mellyek kegyes elnézését szives olvasóim méltányosságától kérem 's várom is; 's ha ezt megnyerni szerencsés nem lehetnék, így is fenmarad azon egyedüli reményem, miszerint olly magyarsággal éltem 's irtam, mellyet minden magyar megérthet.

A' SZERZŐ.

ZARÁND-VÁRMEGYE'

FÖLDIRATI, STATISTIKAI és TÖRTÉNETI

LEÍRÁSA.

Mostani kiterjedésében fekszik a' szélességi éghajlat' 46-ik és 47-ik fokai közt. Határai: keletről Alsófejér- és Hunyad-, délről Hunyad- és Arad-, nyugotról Arad-, északról Bihar és Alsófejérme-*Fekvése.*
gyék;— régibb kiterjedésében pedig, mielőtt nagyobb része el nem szakasztatott és Arad megyéhez nem kapcsoltatott volna, nyugoti határa Békés megye volt.

Mivelhető földje' nagyobb része általánosan *Földje'*
agyagból áll, forrásos, vizes, és így sok munkát, *minémü-*
nagy szorgalmat, gyakori trágyázást kíván; mind-
ezek mellett azonban esős időkben a' gazda' fárad-
sága kevés jutalmat arat. A' folyók' mentében van *sége.*
eliszapolt homokos föld is, melly a' vizek' kiáradá-
saiból 's öntéseiből keletkezett, és az ilyen föld
jobb természetű, könnyebben mivelhető, gyakori
trágyázást sem kíván; sőt az olyan földek, mellyek
a' vizek' majd minden évbeni kiöntéseinek vannak
kitéve, nem is trágyáztatnak; de ilyenek nem nagy
kiterjedésben találhatók, 's a' folyók' mellett fekvő
földek' mennyisége alig teszi az egész mivelhető
földtömeg' hatodrészét. Egyáltalában a' megye he-

gyes-völgyes vidék, tere kevés van, 's az is csak a' Fehér-Körös' folytában. A' régi Zarándmegye' termékenyebb és téresebb része ma Aradmegyéhez tartozik.

*Földmive-
lési mo-
dor.*

A' két alsó járás' határaiban váltógazdaság divatozik, minélfogva a' haszonvehető föld minden esztendőben mivelet alatt van. A' gyengébb föld tavasszal közönségesen megrágyáztatik és ebbe törökbúza-vetés, ősszel pedig búza, vagy a' magasabban fekvő helyeken, más tavasszal tavaszi búza 's más tavaszi vetés jő. Legelőül a' sziklás, kopár, erdős és legsilányabb helyek használatnak. Ezen váltógazdaság' üzésére a' lakósokat a' mivelhető föld' szüke 's a' népesség' szaporodása kényszeríték. A' megye' két felső járásában a' határok kétfelé osztvák, mellyek közül az egyik darab egy, vagy két évig legelőül használtatik, a' másik darabba pedig azalatt ősz- és tavaszgabona vegyesen vettetik. De mind e' mellett is az egész megye a' legbővebb termés' idejében sem természet annyi gabonát, hogy avval népessége egy évig beérje; minélfogva a' gabona ezen hiányát Arad-, Békésmegyék 's a' temesi bánság pótolják.

Felosztása.

Zaránd vármegye régebben négy, u. m. zarándi, jenői, halmágyi és brádi kerületekből (districtusokból) állott; minekutána pedig 1746-ban megcsonkított és két legszebb kerületeitől, a' zaránditól és jenőitől, megfosztatott, csak a' más két kerülettel maradott, mellyek ma négy, u. m. nagyhalmágyi, körösbányai, brádi és ribiczei járásokra osztvák. A' megye székhelye Körösbánya kiváltságos mezőváros. Nevezetesebb helységei, Nagyhalmagy és Brád, a' bennök hetenként csötörtökön és szombaton tartatni szokott gabona- és marhavásárokról híresek. A' többi, mind az elszakasztott, mind

a' megmaradt kerületekhez tartozó falvak' nevei ekkép következnek:

A' ZARÁNDI KERÜLETBEN.

Zaránd — mezőváros. —	Moroda.
F. Varsánd.	Kurvakér.
Komlós.	Ágris.
Simánd.	Aranyág.
Székudvar.	Almás.
Sikló.	Dráutz.
Otlaka.	Dud.
G. Varsánd.	Apries és Ternova.
Pilly.	Táutz.
Elek.	Nádas.
Mátsa.	Nagyszerénd.
Kurtits.	Agya.
Erdőhegy.	Apáthi.
Nadáb.	Bélszerénd.
Csintye.	Barakony.
Somos.	Csermő.
Szinyitye.	F. Gyarmath.
Pankota.	Kerelüs.
Siria.	Miske.
Galsa.	Söprös.
Kerék.	Szintye.
Magyarát.	Talpas.
Muszka.	Vadász.
Szöllös.	Szomostyést.

A' JENŐI KERÜLETBEN.

Borosjenő.	Bokszeg.
Gurba.	Butyin.
Sikula.	Barda.
Csigirel.	Gross.
Kontrato.	Vaszoja.

Kiszingyia.	Rossia.
Álgyeszt.	Kraikova.
Bersza.	Dombravitza.
Monyoró.	F. Krokna.
Járkostyó.	A. Krokna.
Járkos.	Diets.
Hodos.	Zembro.
Kujed.	Dults.
Ménes.	Válemáre.
Kreszta-Ménes.	Fényes.
Kavna.	Joszásel.
Lugozó.	Joszás.
Szilingyia.	Holt.
Gurahoncz.	Mézes.
Hontzisor.	Sebes.
Száturo.	Rekszeg.
Zöldes.	Hertes.
Solymos.	Szuszány.
Madrizesty.	Nyágra.
Szakáts.	Szlatina.
Mozésty.	Nadalbészty.
Bontzesd.	Minyád.
Bogyésd.	Bohány.
Plés.	Mozesty.
F. Csill.	Monyásza.
A. Csill.	Dézna.
Almás.	Láz.
Lunka.	Zemérzél.
Kakaro.	Bontsén.
Plop.	Szelezán.
Szerb.	Presesty.
Govasdia.	Ravna.
Berendia.	Ignésty.
Revetis.	

A' HALMÁGYI KERÜLETBEN.

NAGYHALMÁGYI JÁRÁSBAN.

Átsutza.	Lyásza.
Átsuva.	Lungsora.
Banyesd.	N. Halmágy.
Bogyesd.	Ots.
Bugyesd.	Otsisor.
Brusztur.	Pojána.
Csuts.	Pojenár.
Czermura.	Pleskutza.
Czohesd.	Magulitsa.
Dumbráva.	Mermesd.
Gros.	Rosztots.
Guravoj.	Szirb.
Juonesd.	Taláts.
Kishalmágy.	Tisza.
Krisztesd.	Vidra.
Lázur.	Vosdots.

KÖRÖSBÁNYAI JÁRÁSBAN.

A. Wátza.	Lyáutz.
Báldoviny.	Obersia.
Baszarabásza.	Prevaleny.
Birtyin.	Prihogyest.
Brotuna.	Riska.
Csungány.	Riskulitza.
Czebe.	Steje.
Dobrotz.	Sztrimba.
F. Vátza.	Tataresd.
Karáts.	Ternava.
Karasztó.	Ternávitza.
Kazanyest.	Tomest.
Körösbánya.	Tyiulest, és
Lunka.	Vályemáre.

A' BRÁDI KERÜLETBEN.

BRÁDI JÁRÁSBAN.

Al. Lunkoj.	Kuréty.
Boitza és Kalamanyesd.	Örmingye.
Brád.	Pestere.
Bukurest.	Pogyele.
Czeretzel.	Ruda.
Fel. Lunkoj.	Szelistye.
Hertzegány.	Szkrofa.
Kajanel.	Tresztia.
Kratsunesd.	Zdráptz.
Kristsor.	

RIBICZEI JÁRÁSBAN.

Bleseny.	Mesztákon.
Bulzest.	Miheleny.
Butsesd.	Pottingány.
Dsunk.	Ribitsora.
Dupepiátra.	Vály. Grohotzel. Ribitze.
„	Válya Kornetzel. Sztanisa.
„	„ Porkura. Tomnátyek.
„	„ Serbája. Ujbareds.
„	„ Szát. Váka.
„	„ Tárnitza. Vályebrád.
Grohot.	

Hegyei.

A' megye' nevezetesebb hegyei, mostani kiterjedésében, ezek: Bihar, Gaina, Murgás, Grohás, Wulkán, Moru-Rosu, Sztrimba, Setrás, Karás és Moma, mellyek közül a' Bihar, Gaina és Murgás havasoknak tekintetnek.

Folyói.

Főbb folyóvize csak egy van . . . . a' fehér Körös, melly a' megye' északi részében, a' blesenyi határon veszi eredetét; a' megyén végig foly-

va, azt szinte kettéválasztja 's Guravoj helységén alól Arad-megyébe átfoly. E' folyó magába veszi a' butsesdi, bukuresdi, lunkói, vákai, ribitzei, czebei, riskai, birtyini, ternávai, vátzai, baszarabászhai, czo-hesdi, halmágyi, banyesdi, lyászhai, csutsi, tekeseli, talácsi és pleskutzhai nagyobb 's kisebb patakokat.

Ez mérséklett, olykor télen át csattogós, 15—20 *Éghajlata.*
foknyi hidegek, de ellenben esős lágys telek is vannak. Tavaszsa kellemes, nyara pedig gyakran égető heves.

Régebben e' megye kiterjedése nagy volt; *Kiterjedése.*
1561-ben ugyanis — mint ezt egy, azon évben az uralkodó felségnek ajánlott, segedelem' felosztásáról szóló laistrom mutatja — Gyula' vára (pars oppidi Gyula cum appertinentiis arcis Gyula) is Záránd-megyéhez tartozott, ma pedig Békes-megye' székvárosa. Ezen kívül még — mint már említve volt — két nagyobb kerülete is szakasztódott el, 's így mostani kiterjedése alig tesz 23—24 négyszög mérföldet.

Áttérve a' csak most említett segedelmezési laistromra, figyelem nélkül mellőzni azt tovább nem lehet; — ez valamint arról, hogy az abban elősorolt nemzetségek, családok mind elenyésztek, — legalább azok közül ma Arad- és Záránd-megyében egy sem föltalálható, — úgy arról is, hogy a' falvak' akkori nevei annyira elváltoztak, miszerént a' helységek' mostani nevei közül azokhoz hasonló, vagy csak közelítő tizet is alig lehet számlálni, nevezetes. Ezen segedelmezési laistrom' hitelességét az is erősíti, hogy ebben Körösbánya a' Báthory András' jószágának iratik, 's ugyanez említődik a' körösbányai közönség' azon kiváltsági levelében is, melyet 1573-ban september 27-kén erdélyi vajda Báthory Istvántól nyert a' következő szavakban: „quatenus vos quoque memoratos cives, et uni-

„versos inhabitatores praefati oppidi Körösbánya,
 „unacum incolis praescriptarum Possessionum Czeh-
 „be, et Riska in cunctis eorundem immunitatibus,
 „Indultis, Juribus, et Libertatibus a Divis quon-
 „dam Regibus ac Bathoriens. Dominis eorundem
 „terrestribus eisdem concessis“ etc. etc. — de bő-
 vebb tudomás okáért az idézett oklevél' azon része,
 melly Zaránd-megyéét illeti, ide iktattatik:

Anni 1561.

*Registrum secundi Subsidiū Sacrae Caesar. Raēque Mattis
 Fl. unum ac denar. decem exacti in Comitatus Zaránd
 Arad Per Egregium Steph. Földváry Dicatorem et
 Exactorem.*

COMITATUS ZARÁND.

PERTINENT. ARCIS GYULA.

*Pars oppidi Gyula est exempta in perpetuum
 per S. Caes. Regiam Mttem.*

		Flr.	Dnr.
<i>Pelelj</i> Regiae Mattis	45	49	
<i>Banhegyes</i> Regiae Mattis	78	85	80
<i>Eperies</i> Regiae Mattis	32	35	20
<i>Simánd</i> Regiae Mattis	101	84	20
<i>Bankota</i> Regiae Mattis	48	52	80
<i>Lekesháza</i> Regiae Mattis	22	24	20
<i>Fövényes</i> Regiae Mattis	—	—	—
<i>Alabium</i> Regiae Mattis	5	5	4
<i>Csierke</i> deserta	—	—	—
<i>Szent Benedek</i> deserta	—	—	—
<i>Sumoliketezj</i> Regiae Mattis	2	2	20

		Flr.	Dnr.
<i>Muzzagyfalva</i> Regiae Mattis deserta . . .	—	—	—
<i>Királymezeje</i> Regiae Mattis deserta . . .	—	—	—
<i>Beretfalva</i> Regiae Mattis	2	2	20
<i>Karadver</i> Regiae Mattis deserta	—	—	—
<i>Tivadar</i> Regiae Mattis	2	2	20
<i>Bankodos</i> Regiae Mattis	2	2	20
<i>Kieshiermet</i> Regiae Mattis	2	2	20
<i>Vadasz</i> Regiae Mattis	31	33	78
<i>Bellengszegh</i> Regiae Mattis	3	3	20
<i>Bunsolmath</i> Regiae Mattis deserta . . .	—	—	—
<i>Papfalva</i> Regiae Majestatis deserta . . .	—	—	—
<i>Mezoch</i> Regiae Mattis	36	39	40
<i>Keresegh moroz</i> Regiae Mattis	4	4	35
<i>Peketély</i> Ladislai Vajda	2	2	20

BONA NOBILIUM.

<i>Megyes</i> Andreae Gál	6	6	60
Stephani Gál	2	2	20
Bartho. Gál	4	4	70
<i>Dombitátos</i> Stephani Földváry	8	8	80
<i>Apáffi</i> Plebani Gyulensis	29	31	90
<i>Kakutz</i> Joann. Zaptich	4	—	—
Joann. Zenty	20	22	—
<i>Ketegyház</i> Demet. Otlyarovics	31	34	—
<i>Elek</i> Geor. Bebek	3	3	30
Emerici Mapaj	3	3	30
Nicolaj Glésany	2	2	20

	Flr.		Dnr.
Gaspari Mackokj	3	3	30
Relictae Joannis Orlath	2	2	20
Emerici Kusaj	9	9	90
Emerici Csyuky	1	1	10
Székudvar Joannis Balassa	27	29	29
Francis. Kékzei	15	16	40
Otlaka Stephani Gál	11	12	10
Francisci Bagdi	4	4	40
Emerici Messaj	2	2	10
Andreae Misky	1	1	—
Bozos Relictae Mino. Budae	11	12	10
Lucae Jaz	29	31	70
Georgy Szokoly	3	3	30
Thomae Ladardi deserta , ...	—	—	—
Emerici Kutassy	1	1	10
Bankamovaz Volfangi Sarkady	17	18	70
Köbörnyes Nositi Aradiensis	21	23	10
Jánosháza Petri Bauvenits exempta	—	—	—
Fövényes Lucae Jáz, Andr. et Steph. Gál paup.	—	—	—
Ezerezerkutas Joann. Balassa	20	20	—
Francisci Ketzer	1	1	10
Uyfalu Relictae Marei Horváth	12	13	—
Blasy Szégely	12	13	20
Machia Joannis Balassa	8	8	75
Francisci Ketzer	9	9	90
Szentmárton Gabrielis Dogg	6	6	60
Georgy Nagy	2	—	—
Emerici Kutassy	3	3	25

		Flr.	Dnr.
Mathiae Bede	1	1	10
Andreae Bathorj	7	7	70
Szentes Király Baltha Erdőhegyi . . .	3	3	20
Petri Beneni	2	2	20
Gabrielis Sarkotzj	2	2	20
Alberti Zajlla	—	—	—
Georgy Erdőhegy	—	—	—
Math. Vida	—	—	—
Gyula varsán Capituli Aradiensis . . .	2	2	20
Emerici Massai	3	3	30
Relictae Petri Nadány	2	2	20
Relictae Joannis Horváth	2	2	20
Gaspari Magossi	2	2	20
Relictae Marei Horváth	1	1	20
Georgy Bebek	2	2	20
Steph. Derffi	1	1	10
Christoph Pongrácz	2	—	—
Nicolai Glesany pauper	—	—	—
Gaspari Togátsi	—	—	—
Cserha Martini Vida	1	—	—
Georgy Erdőhegy	3	3	30
Adalberti Zalay	2	2	20
Gabrielis Sarkotzi	5	5	50
Filior. Bene. Erdőhegy	1	1	10
Pechyer Relictae Nicolai Buda pauper .	—	—	—
Lucae Zav	8	8	80
Mathiae Bede	7	7	70
Marosz Emerici Bakoiu	—	—	—

PERTINENTIAE ARCIS JENŐ.

		Flr.	Dnr.
<i>Jenő oppidum</i> Relictae Dmni Losonczi .	38	13	37
<i>Pinkoucza</i> Ejusdem Dmni Relictae . . .	7	7	70
<i>Jenő</i> Ejusdem	6	6	60
<i>Chermesj</i> Ejusdem	—	—	—
<i>Hozakarak</i> Ejusdem	5	5	34
<i>Nagy Néveg</i> Ejusdem	9	1	90
<i>Kijsinvetz</i> Ejusdem	6	6	60
<i>Monostor</i> Ejusdem	10	10	—
<i>Kapolnas Kertes</i> Ejusdem	2	2	20
<i>Vajdafalva</i> Ejusdem	1	1	10
<i>Lupafalva</i> Ejusdem	2	1	10
<i>Bakoszegh</i> Ejusdem Dmni relictæ . .	1	—	—
<i>Apa</i> Ejusdem	4	—	—
<i>Kijs Gyarmath</i> Ejusdem	4	—	—
<i>Rokszin</i> Ejusdem	32	33	97
<i>Konteratro</i> Ejusdem	—	—	—
<i>Berkeny</i> Ejusdem	4	4	35
<i>Felső Arkutz Valen. Gorbaj</i>	—	—	—
<i>Nicolay Rasog</i>	—	—	—
<i>Lomja</i> Relictæ Dmni Losontzi	4	2	20
<i>Felső Köves</i> Ejusdem	—	—	—
<i>Kys Köved</i> Ejusdem	1	1	10
<i>Agaaz</i> Ejusdem	1	1	10
<i>Leteczova</i> Ejusdem	—	—	—
<i>Cornafalva</i> Ejusdem	1	1	10
<i>Hodos</i> Ejusdem	—	—	—
<i>Felső Bericza</i> Ejusdem	2	2	20
<i>Csiaszar Kertes</i> Ejusdem	—	—	—

		Flr.	Dnr.
<i>Alsó Bericza</i> Eiusdem	2	2	20
<i>Mihalkertes</i> Eiusdem deserta	—	—	—
<i>Pakassigh</i> Eiusdem Dominae Relictae . .	2	2	20
<i>Magaros</i> Eiusdem Dominae Relictae . .	—	—	—
<i>Tammaz</i> Thomae Zolandi	1	1	10
Georgy Bebek	1	1	5
Petri Békenyo	3	3	30
Francis. Zederkenyi	1	1	10
Joan. Szalaj	3	3	30
Joan. Keresztely	4	4	40
Relictae Nicol. Erdőhegy	1	1	40
Relictae Nicol. Buda	5	5	50
Petri Baneny	3	3	30
Emerici Kutassi	—	—	—
<i>Kekzj</i> Andreae et Steph. Gál	6	6	60
Emerici Kutassi	3	3	20
Relictae Lud. Nadany	1	1	10
Andreae Báthory	1	1	10
Gabrielis Bozi	11	12	10
Michael Bribek	3	3	30
<i>Gyarmath</i> Relictae Joan. Gáll	6	6	60
Relictae Geor. Lac	3	3	30
Blasii Nagh	1	1	10
Emerici Kutassi	2	2	20
Joannis Thanassy	2	2	20
Andreae Báthory	2	2	20
Relictae Math. Zserzem	1	1	10
Relictae Lud. Nadasy	3	3	30

		Flr.	Dnr.
03	Gregory Nagy	1	—
03	Thomae Laj	1	10
03	Michaelis Bribek	2	20
	<i>Nagy Szeréud</i> Relictae Nicol. Buda	18	80
01	Joannis Buda	1	10
03	Gregory Szokoly	3	30
03	Emerici Kutassi	3	30
01	Thomae Arthaudj	1	—
03	Gregory Satus	2	20
03	Nicolay Földi	1	10
03	Relictae Grego. Laj	7	70
03	Relictae Mat. Ferzeuk	3	30
03	Blasy Nagy	3	30
	<i>Kys Szerind</i> Geor. Szokoly	6	60
03	Emerici Kutassi	2	20
03	Thomae Antandj	2	20
	<i>Bekonj</i> Joannis Keresztely	4	20
01	Gabrielis Sarkotzi	3	30
01	Petri Banorkj	2	20
03	Baltha. Erdőhegy	2	20
03	Georgy Erdőhegy	1	10
03	Martini Vida	1	—
01	Nicol. Gletan	4	40
03	Joannis Földváry pauper	—	—
03	Petri Bokony	3	30
03	Gaspar. Erdőhegy	1	10
01	Fran. Lovasy	1	10
03	Alberti Szalaj	1	10

		Flr.	Dnr.
Petri Varga pauper	—	—	—
Thomashida Relictae Nicol. Buda . . .	1	1	10
Relictae Georgy Laj	2	2	20
Mathiae Zler	—	—	—
Senkovics	1	1	20
Blasy Nagy	1	—	—
Csegedsegh Stephani Sárossj	1	1	10
Georgy Marossy	—	—	—
Ladislai Proka pauper	—	—	—
Emerici Nagy deserta	—	—	—
Mathiae Szegi deserta	—	—	—
Antony Takossi	—	—	—
Nyiske Francisci Méregh	5	5	40
Marci Miskej	4	4	40
Relictae Joan. Mora	11	12	10
Andreae Miskei et Stephani Deres . . .	6	6	60
Relictae Lud. Nadassj	3	3	30
Volffangi Mora	5	5	50
Nicolaj Perkodi	4	4	40
Stephani Nadassj	1	1	10
Laurenty Borbély	1	—	—
Sáros Deserta Joannis Kertzeg	—	—	—
Viznek Relictae Ladislai Földessy . . .	4	15	40
Relicta Gab. Polany pauper	—	—	—
Feltelek Francisci Méregh	10	10	—
Wolffangi Mora	2	2	20
Talpas Christophori Pongrácz	28	30	80
Stephani Deressfi	4	4	40

		Flr.	Dnr.
Petri Dionisy Porkoláb	2	2	20
Thomae Tholdj	1	1	10
<i>Chunakezj</i> Christophori Pongrácz	23	25	20
Stephani Derssfi	4	4	40
<i>Totfalu</i> Christophori Pongrácz	6	6	60
Thomae Tholdj	1	1	10
Relictae Dion. Porkoláb	2	2	20
Stephani Derssfi	1	1	10
<i>Varaskezj</i> Christoph. Pongrácz	9	9	90
Relictae Dion. Porkoláb	3	3	30
Stephani Dersfi	2	2	20
Thomae Tholdj	1	1	10
Steph. Laazy	1	1	10
Thomae Jakabfiy	1	1	10
Valentini Zertödy	1	1	10
<i>Csalocza</i> Christoph. Pongrácz	2	2	20
Relictae Dion. Porkoláb	1	1	10
Thomae Tholdj	—	—	—
Stephani Dersffj	—	—	—
<i>Ekeritto</i> Christoph. Pongrácz	3	3	30
Steph. Dersffj	1	1	10
Thomae Tholdi	—	—	—
Relictae Dion. Porkoláb	—	—	—
<i>Tholmacz</i> Relictae Dion. Porkoláb	2	2	20
Christoph. Pongrácz	3	3	30
Stephani Dersffj	2	2	20
Thomae Tholdj pauper	—	—	—
<i>Barakon</i> Thomae Tholdj	2	2	20

		Flr.	Dnr.
Relictae Dion. Porkoláb	7	7	70
Christoph. Pongrácz	10	10	90
Steph. Dersffj	3	3	30
<i>Etveth</i> Relictae Gabr. Bethlen	—	—	—
Relictae Ladisl. Tholdj	—	—	—
Relictae Nicol. Kis Tholdj	—	—	—
Ladis. Batok	—	—	—
<i>Betlenesy</i> Caspari Kolbász	37	40	70
Relictae Gab. Bethlen	—	—	—
<i>Söprös</i> Relictae Gab. Bethlen	20	22	—
Gaspari Kolbász	—	—	—
<i>Apatz</i> Relictae Gab. Pethodi	6	6	60
Steph. Diushel	4	4	40
Ladislai Boka	3	3	30
Emerici Masay	1	1	10
<i>Kolth</i> Francisci Méregh	—	—	—
Joannis Szabó	—	—	—
Antony Szabó	—	—	—
Relictae Gab. Bethlen	—	—	—
<i>Görba</i> Stephani Sárossi	2	2	30
Melchioris Sárossi	1	1	10
Michaelis Nagy	1	1	10
Petri Ecfokaj	1	1	10
Valenti. Gorba	8	8	80
Thomae Bibarcz pauper	—	—	—
<i>Borostelek</i> Eppli Agriensis	16	17	60
Joannis Szintha pauper	—	—	—
<i>Szdmlios</i> Relictae Ladisl. Toldi	7	7	70

	Flr.	Dnr.
Relictae Gab. Bethlen.	1	10
<i>Kesdaka</i> Georgy Piski	2	20
Joannis Sintha	1	10
Joannis Pauper	—	—
Emerici Balog	—	—
<i>Kys Bodon</i> Relictae Gab. Bethlen	15	50
<i>Gelvaez</i> Francisci Méreg	—	—
Filior. Fran. Pipassi	—	—
Valentini Keszkeny	—	—
Joannis Miklósy	—	—
Georgy Nagy	—	—
Ladis. Ispány	—	—
Relictae Petri Maties	—	—
Joannis Esti	—	—
Nicolai Szabó	—	—
Petri Jakabffi	—	—
Alberti Jasiga	—	—
Thomae Betsolmi	—	—
Relictae Pauli Nagy	—	—
Alberti Konsol	—	—
<i>Dölöthid</i> Andrae Báthorj	3	30
Gabrielis Doczy	4	40
Emerici Kutassi	—	—
Relictae Lud. Nadassi	—	—
Thomae Laj	—	—
<i>Kis Bátor</i> Nicolai Földi	1	10
Thomae Földi	1	10
Michaelis Földi pauper	—	—

	Flr.	Dnr.
<i>Erdős Banáth</i> Georgy Köslös	2	20
Lucae Jaz	2	20
<i>Sarlaka</i> Steph. Sarlakj	2	20
Antony Sarlakj	1	10
Relictae Dni. Loszonczj	1	10
Pauli Orgonás	1	10
Thomae Varsany	—	—
<i>Echioka</i> Steph. Sárossi	4	40
Mel. Tarsy	1	10
Petri Zekel	—	—
Thomae Bersarth	—	—
Valentini Tot pauper	—	—
Michael Pipalj	—	—
Petri Ohziokj	—	—
Steph. Társj pauper	—	—
<i>Gaab</i> Melchioris Társj	3	30
Steph. Társj.	5	50
Georgy Társj	1	10
Nicol. Szabó	1	10
Blasy Tarsy	2	20
Ladislai Vaida	2	20
Ladislai Tarsy	1	10
Thomae Varsany	2	20
Mathiae Mora	1	10
Stephani Panthi	2	20
Georgy Eröb	1	10
Gaspari Varassy	1	10
Georgy Orsothj pauper	—	—

	Flr.	Dnr.
<i>Thumanas</i> Ladislai Pataki	—	—
<i>Csorasesy</i> Méregh in nob. Jav.	—	—
<i>Kyszény</i> Capituli varadiensis	11	11
<i>Haraklián</i> Emerici Marvaj	16	17
<i>Lorantfalva</i> deser. valenti. et Steph. Gorsaj	—	—
<i>Nemes Kiskert</i> Ladislai Vaida cur. nobi.	—	—
<i>Kis szinte</i> Georgy Köslös	1	1
<i>Pechsi</i> Joannis Katai	7	7
Joannis Dobj	7	7
Regiae Mattis	1	1
Blasy Székely	1	1
Ladis. Báthori	1	1
<i>Fazikas varsán</i> Relictae Ladis. Toldi . . .	14	15
Ladis. Báthorj	3	3
<i>Somboly</i> Eppi Agriensis	5	5
<i>Nagy Zaránd</i> Joannis Horváth	16	17
<i>Tot Zaránd</i> Relictae Joannis Horváth . .	6	6
<i>Theresegyház</i> Blasy Székely	15	16
Ladis. Báthory	4	4
<i>Kaidos</i> Relictae Marci Horváth	10	11
<i>Szenika desertum</i> Emerici Kutassy . . .	—	—
Relictae Micha. Vas	—	—
<i>Santusháza</i> Joannis Mora	4	4
Franc. Méregh	1	1
Georgy Kalmár	—	—
Joannis Tholdi	—	—
<i>Sebesser</i> Relictae Joannis	4	4
<i>Banvasary</i> Michaelis Eröb	6	6

		Flr.	Dnr.
Joannis Stephan	5	5	50
Steph. Socskos	2	2	20
Relictae Dmni Lósonczj	17	18	60
<i>Nadab</i> Gabrielis Dossj	11	12	10
Balth. Horváth	6	6	60
Franc. Báthorj	2	2	20
<i>Septesy</i> Franc. Méregh	—	—	—
Nicol. Bakotszkj	1	1	10
Blasy Szemiklosy	1	1	10
Valentini Gorsas	—	—	—
Relictae Dmni Losonczj	—	—	—
Joannis Toldj	—	—	—
Thomae Kalamár	—	—	—
<i>Depukota</i> deser			
<i>Alsó Egreg</i> Gaspari Kolbász	1	1	10
<i>Felső Egreg</i> Emerici Massay	2	2	20
<i>Pankota</i> Oppidum Relictae Dmni Losonczy	76	83	60
<i>Szölös</i> Eiusdem	17	18	70
<i>Chigerfalva</i> Eiusdem	7	7	70
<i>Magyar Dad</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Agados Dad</i> Eiusdem	2	—	—
<i>Székes Dad</i> Eiusdem	1	—	—
<i>Felső Dad</i> Eiusdem Dmni Relictae	—	—	—
<i>Kis Bard</i> Capituli Varadiensis	—	—	—
<i>Boros Megyer</i> Fran. Méregh	10	11	—
Emerici Massay	9	9	90
Stephani Ábrámffy	3	3	30
Joannis Horváth	5	5	50

		Flr.	Dnr.
Gaspari Kolbász	9	9	90
Relictae Geor. Vér	1	1	10
Relictae Andreae Vér	1	1	10
Relictae Mat. Zevsinko	2	2	20
Ladis. Reveseny	6	6	60
Capituli Varadiensis	25	25	42
Blasy Nagy pauper	—	—	—
<i>Kanvass</i> Relictae Mar. Horváth	10	11	—
Vollfangi Paroly pauper	—	—	—
<i>Erdőhegy</i> Alberti Szalay	1	1	10
Relictae Mat. Erdőhegy	2	2	20
Balthasari Erdőhegy	—	—	—
Gregorii Erdőhegy	—	—	—
Martini Vida	—	—	—
<i>Nagy Somos</i> Relictae Marci Horváth	2	2	20
<i>Feiéregház</i> Gaspari Kolbász	1	1	10
Emerici Massai	1	1	10
<i>Kis morocz</i> Relictae Mich. Vas	2	2	20
Lucae Jaz	1	1	10
Benedicti Szabó	—	—	—
Joannis Vaida	—	—	—
<i>Kalodvagh</i> Antony Báthori	—	—	—
<i>Marod</i> Martini Székely	—	—	—
Gaspa. Kolbász	—	—	—
Stephani Ábrahámffi	1	1	10
Michaelis Vér	—	—	—
Relictae Mathiae Slossa	—	—	—
<i>Kornith</i>			

	Flr.	Dnr.
<i>Bodroghfalva</i> Gaspari Kolbász	—	—
Emerici Massai	—	—
Nicol Sevény	—	—
<i>Almás</i> Gaspa. Kolbász	2	2 20
<i>Thur</i> Steph. Sárossj	—	—
<i>Thernova</i> Caspari Kolbász	4	4 40
<i>Kacsialkert</i> Franc. Méreg	—	—
Joannis Toldi	3	3 30
Nicol. et Mi. Salkj	—	—
<i>Papokj</i>		
<i>Also Siklos</i> Emerici Xrsantay	1	1 10
<i>Felső Siklos</i> Emerici Massaj pauper	—	—
<i>Atlátka</i> Relictae Mi. Vas	5	5 50
Relictae Ladis. Nadassy	—	—
<i>Csimoszelek</i> Emerici Massaj	5	5 50
<i>Komlos</i> Emerici Massai	7	7 7
Gregorij Sasj	1	1 10
<i>Also Aranak</i> Andreae Báthory	—	—
<i>Székes Arangh</i> Eiusdem	—	—
<i>Erdős Telek</i> Lucae Jaz	—	—
Michael Mora	—	—
Valenti Simon	—	—
<i>Egyházas kerék</i> Michael Mora	—	—
Lucae Jaz	—	—
Joann. Horváth	—	—
Bernardi Pisaly	1	1 10
Valentini Simon	1	1 10
<i>Karucz deser.</i> Francisci Méreg	—	—

		Flr.	Dnr.
Michael Bigedi	—	—	—
<i>Nichs</i> Emerici Massai	—	—	—
Blasy Glisfy	—	—	—
Blasy Sz. Miklos	—	—	—
Georgii Saly	—	—	—
Joann. Vizessi	—	—	—
<i>Nemes Varsary</i> Petri Panaszi	1	1	10
Blasy Glisti	1	1	10
Volffangi Vassani	3	3	30
Steph. Vassani	1	1	10
Francisci Kordi	1	1	10
Thomae Vassani	2	2	30
Thomae Pongrácz	1	1	10
Andreae Bossa	1	1	10
Alberti Vassany	—	—	—
Valentini Toldi	1	1	10
Lazari Bengi	1	1	10
Lucae Jaz	8	8	80
Blasy Nemes	1	1	10
Relictae Mich. Kass	1	1	10

PERTINENT. ARCIS VILÁGOS.

<i>Galsa</i> Andreae Báthory	17	18	38
<i>Syria</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Szentkereszt</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Kis Ráczfalva</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Körösbánya</i> Eiusdem	—	—	—

	Flr.	Dnr.
<i>Also Csives</i> Eiusdem	—	—
<i>Felső Csives</i> Eiusdem	—	—
<i>Rachtocz</i> Eiusdem	—	—
<i>Kisachova</i> Eiusdem	—	—
<i>Nemes achowa</i> Eiusdem	—	—
<i>Talagy</i> Eiusdem	—	—
<i>Sorkolos</i> Eiusdem	—	—
<i>Halmágy</i> cum pertinent. Andreae Báthory et nob. Mora . . .	—	—
<i>Polgárfalva</i>		
<i>Bertond</i>		
<i>Zonka</i>		
<i>Pinike</i>		
<i>Lugozo</i>		
<i>Brád</i>		
<i>Magasotaga</i>		
<i>Cristior</i>		
<i>Csaga Senize</i>		
<i>Papolna vidéke</i> Andreae Báthory		
<i>Agyabel vidéke</i> nobilium Ábrámffj		
<i>Oppidum Tellord</i> Epis. Varadiensis . .	57	62 35
<i>Nadas</i> Eiusdem		
<i>Kumona</i> Eiusdem		
<i>Hodos</i> Eiusdem		
<i>Borsova</i> Eiusdem		
<i>Felső Ménes</i> Eiusdem		
<i>Alsó Ménes</i> Eiusdem		
<i>Braninienf</i> Eiusdem.		

	Flr.		Dnr.
<i>Zvihakom</i> Eiusdem			
<i>Soligoricza</i> Eiusdem			
<i>Fekeresgigor</i> Eiusdem			
<i>Also Brestor</i> Eiusdem			
<i>Felső Brestor</i> Eiusdem			
<i>Felső Tillott</i> Eiusdem			
<i>Also Tillott</i> Eiusdem			
<i>Felső Tecza</i> Eiusdem			
<i>Szatina</i> Eiusdem			
<i>Also Tenzegi</i> Eiusdem			
<i>Közép Tenzegi</i> Eiusdem			
<i>Felső Tenzegi</i> Eiusdem			
<i>Berlegnya</i> Eiusdem			
<i>Vassaticha</i> Eiusdem			
<i>Pipaszi</i> Steph. Sárossi	2	2	20
<i>Lucae</i> Jaz	2	2	20
<i>Ladislai Vaida</i> pauper			
<i>Fran. Korossi</i> pauper			
<i>Steph. Simon</i> duo pau.			
<i>Thomae Belbarth</i>			
<i>Melchioris Ssars</i>			
<i>Petri Rochai</i>			
<i>Gaspari Vassani</i>			
<i>Bernar. Pipassi</i> deser			
<i>Relictae Joann. Somogy</i>			
<i>Taats</i> Fran. Szabo	2	2	20
<i>Ladis. Vaida</i>	1	1	10
<i>Melch. Tarssy</i>	2	2	20

		Flr.	Dnr.
Steph. Tarssy	1	1	10
Fran. Erdőhegyi pauper	—	—	—
Joann. Tarssy	1	1	10
Steph. Vassani	—	—	—
Thomae Vassani	—	—	—
Mathiae Mora pau.	—	—	—
Francis. Koszodi	—	—	—
Velend Nicol. Sagocsj	3	3	30
Valenti Gorai	6	6	60

PERTINENT. ARCIS DÉSZNA.

Nagy Dészna Relictae Dmni Losontzi .	1	—	—
Felső Jozsás Eiusdem	—	—	—
Meszes Eiusdem			
Bornék Eiusdem			
Kithamora Eiusdem	2	2	20
Kraikona Eiusdem	2	2	20
Dombranicza Eiusdem	1	1	10
Fénes Eiusdem	—	—	—
Felső Kirotna Eiusdem	3	3	30
Televes Eiusdem	—	—	—
Revkecz Eiusdem	1	1	10
Dulczin deser. Eiusdem	—	—	—
Nagy Patak Eiusdem	—	—	—
Topasfalva Eiusdem	—	—	—
Csoosd Eiusdem			
Also Jozsás Eiusdem	2	2	20

	Flr.	Dnr.
<i>Felső Selyestyé Eiusdem</i>		
<i>Anaszék Eiusdem</i>		
<i>Nagy Závnd Eiusdem</i>		
<i>Kis Desony Eiusdem</i>	1	1 10
<i>Nagynagya Eiusdem</i>		
<i>Nagy laáz Eiusdem</i>		
<i>Kis Lasztnio Eiusdem</i>		
<i>Banczfalva Eiusdem</i>		
<i>Farakertes Eiusdem</i>	—	—
<i>Nadabafalva Eiusdem</i>	—	—
<i>Balithafalva Eiusdem</i>		
<i>Szerénfalva Eiusdem</i>		
<i>Tarkanfalva Eiusdem</i>		
<i>Deghfalva Eiusdem</i>	—	2 20
<i>Ignafalva Eiusdem</i>	—	—
<i>Rosafalva Eiusdem</i>	1	1 10
<i>Zernofalva Eiusdem</i>	2	2 20
<i>Felső Kertes Eiusdem</i>	—	—
<i>Also Selyéstyé Eiusdem</i>	—	—
<i>Belczenfalva Eiusdem deserta</i>	—	—
<i>Voikafalva Eiusdem</i>	—	—
<i>Zombrud Eiusdem</i>	1	1 10
<i>Bodonfalva Eiusdem</i>	1	1 10
<i>Szazanfalva Eiusdem</i>	—	—
<i>Holt Körös Eiusdem</i>	2	—
<i>Veczfalva Eiusdem</i>	—	—
<i>Berenzelly Eiusdem</i>	1	—
<i>Zalasenfalva Eiusdem</i>	1	—

		Flr.	Dnr.
<i>Zlatina</i> Eiusdem			
<i>Alsófalva</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Alsó Ményes</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Felső Ményes</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Rova</i> Eiusdem	1	—	—
<i>Sebes</i> Eiusdem	7	7	70
<i>Bajnokfalva</i> Eiusdem	1	1	10
<i>Csitkos Ignaty Vaida</i>	—	—	—
<i>Agja Dmni Eppi Várad</i>	—	—	—
<i>Zinthe</i> Eiusdem	—	—	—

Mind a' mellett is, hogy a' megye szük ha- Természet'
tárok közé szorittatott, a' természet' különféle adomá-
adományaival dicsekedhetik; — nevezetesen a' szta- nyai.
naisai, kristori, rudai, hertzegányi, tresztyiai, boi-
tzai, kratsunesdi, felsőlunkoi, czebei és karátsi
határokon fekvő arany- és ezüst-; — a' kazanyesdi
felvátzai és prihogyesti határokon lévő vas- és réz-
bányák, az alvátzai ásványos melegfürdő, melyet
— egy népmonda szerint — a' törökök találtak fel,
— a' talátsi határon látható gáliczköves oldal,
melly használatlanul hever; és a' mesztákoni, vá-
kai 's vályebrádi határokon lévő kőszénterületek,
de mellyek még eddig elő mivelés és használat
alá nem vétettek. A' bányászat nagy javára, hasz-
nára van a' megyének, minthogy sok dolgozó ke-
zet foglal el, 's így ezek bérével, valamint a' kü-
lönféle anyagok' és élelembeli termékek' megszer-
zésével sok pénzt hoz forgásba.

*Marhate-
nyésztés.*

Ló.

Méneseznek itt hirt sincsen; ezelőtt 25—30 évvel ugyan még volt három ménesececske, azonban ezek is eltűntek. De a' legelő'k' szegénysége és szűke miatt nem is lehet bár egy valamire való ménest tartani, még azon határokon sem, hol az elenyészett ménesek ezelőtt léteztek; mert az akkori legelő'k sok változáson mentek át, és így, ha jó lóra van szükség, azt csak erdélyi vásárokon, vagy erdélyi uraktól szerezhetni meg. Lehetne ugyan e' szükségén valamennyire segíteni, ha bár a' tehetősb gazdák egy- két jó-faju kanczát tartanának 's az ezek által szaporítottakat fölnevelnék, hanem itt megint az a' bökkenő, hogy nincs arra való nemes-vérű ménlő; ennek megszerzése és tartása a' hágtási haszonból nem fordulna meg, 's ez okból annak megvételét és tartását senki is magára nem vállalja. Császári ménnek ide nem küldetnek; az igazgatásnak ezen jótékony gondoskodását 1828-dik évtől fogva e' megye nem élvezheti, minélfogva kénytelen vala a' császári maglovak' számára költségesen épített istálót is más célra használni fel.

*Szarvas
marha.*

Az e' megyében tenyésztett szarvas marha a' legaljasabb faj. Kisded, apró, szigorú tehenek nem szaporíthatnak nagy-szarvu, csontos és szálas ökröket; a' mi szálas marhát itt láthatni, az, egy- két földesurasági tenyésztést kivéve, mind az erdélyi vásárokról hozatik. A' szarvas marha' tenyésztésének előmozdításáról és nemesítéséről ugyan a' megye rendei gondoskodni kívánva, elhatározták, hogy helységeként közép-termetű, zömök, köpczös bikák — (a' szálas marhának a' megye' bármely határa sem hazája) — szereztesenek, de nem nagy sikerrel; minek egyenes oka a' végrehajtási hanyagságban felel.

Juhak inkább azon helységek' határain tartatnak, mellyek a' havasokra rugnak, 's ezek is nem birkák, hanem közönséges parasztjuhak. Az alábbfekvő legelők forrásos, vizenyős helyek lévén, juhtartásra nem alkalmasok. Juh

Sertés, kisebb nagyobb számmal, minden helységben tenyésztetik. Legközönségesebb a' szalontai nagy-fülű — 's azután a' manguliczafaj. Sertés.

Kecskék' tartása nem minden helység' határán szabad; csak olly helyeken engedtetik meg az, hol azok' legelése erdőbeli kárral összekötve nincsen. Ezen megszorítás nem igen van innyére az oláhpasztinak, mert ennek legkedvesbb marhája a' kecske. Kecske.

Szelid szárnyas-állatokban a' vidék szükségét nem lát; van tyúk, pulyka, récze, lúd annyi, hogy azokkal sokan kereskedést űznek 's a' szomszéd-törvényhatósági bányászvárosokat innen látják el. Szelid szárnyas-állatok.

Hallal a' vizek nem bővelkednek. A' Körösben hébe-korban fognak egy egy *harcsát*, Gura-vojnál *csukát* 's némellykor *menyhalat* is, a' többi hal-sereg *márna* — 's úgy nevezett *fehér halakból* áll. Kivételt érdemelnek a' lázuri, prihogyesti, obersiai, kis-halmágyi, bulzesti és blesenyi határokön levő patakok, mellyekből jó és szép *pisztrángokat* lehet halászni. Hal.

Kártékony vad nem lehetősen van; u.m. vad- *Vadállatok.* *disznó*, mellynek ezelőtt húsz évvel is a' megyében még csak hire sem volt, 's ha vagy egyet lőttek, az nagy ritkasággyanánt tartatott; de más-ként áll a' dolog jelenleg, mert egy szomszéd-me-
*

gyei birtokos' vadas kertjéből, nem sokkal ezelőtt, egy csoport vaddisznó kitörvén, erdeinkben elszéledett 's annyira elszaporodott, hogy most, kiválttéli időben, a' vaddisznó-húst enni már nem tartozik a' ritkaságok közé 's a' parasztság a' vaddisznó' húsából még kolbászt is készít. Azonban kárt is okoz az elszaporodott vaddisznó, mert az irtásokba vetett gabonát, különösen a' zabot és törökbúzáat sokszor elgázolja. Van *farkas* is elég, melly a' minden pásztor nélkül legelő marhákban gyakran nagy pusztítást teszen. A' farkasok' kiirtását valamint a' kormány, úgy a' megye is jutalmakkal törekednek előmozdítani; az igazgatás 2 váltó rfrtot fizettet ki a' tartományi pénztárból minden elpusztított farkasért; a' megye pedig annak pusztítóját egy évi útcsinálástól és közörködéstől menti fel, 's mind e' mellett is éven át csak három — négy illy eset fordul elő. *Róka* is van elég. Ez az udvarokat, ketreczeket, házak' felső padlásait szereti látogatni 's azokból a' majorságot elcsipegetni. A' róka olyankor szokott nagyobb számmal mutatkozni, midőn az erdőkön sok bükk-mak terem, mert ezen elszaporodnak az erdei 's mezei egerek, az egereken pedig a' rókák. A' *borz* szereti a' törökbúzásokat dézsmálgatni. A' többi, kevesebb kárt tevő állatok: a' *nyúl*, *őz*, *nyest*, *mókus*. A' kártékony állatok közé tartozik még a' *poczegér* is, melly némelly lakhelyeket seregesen tölt el 's ilyenkor izzad a' gazda, mig e' pusztító vendégektől menekülhet.

Vad szárnyasállatok.

Ezek közt legelől áll az *ölyv*; nincs egy helység is, mellynek határán egy-két pár ölyv ne tartózkodna. — Ezután jön a' *bagoly* és a' *vercse*; ezek sok pusztítást tesznek a' tyúkokban, csirkékben, galambokban és fogolymadarokban. — Következik a' *hollók*, *varjak*, *csókák*, *szarkák* 's *ve-*

*rebe*k' serge, mellyek részint az apró majorságokban és tojásokban, részint a' gabonában tesznek kárt. Ezekre nézve az igazgatás' egy intézvénye, melly szerint minden közadózó gazda köteles évenként két versen 25—25 madárfőt bemutatni, még jelenleg is gyakoroltatik 's ez meg is történik mindenkor, de azért még is elég varju, szarka 's veréb van. A' fennebb elősorolt vad szárnyasállatokon kívül lehet még *császár* (magyaros tyúk) 's *fogolymadarat* is találni; — mellyek az úri asztalokon igen kedvelt étkekül tartatnak, — úgy *harkályt*, *kakukot*, *szajkót*, *fekete*, *szürke* és *sárgarigót* 's többféle apró madarakat. A' költözőkódó 's itt nyári tanyát ütni szokott madarak közé tartoznak: a' *szalonka*, vagy is *snef*, *gerlicze*, *hariss*, *fürj* és *seregély*. A' vadréczéknek e' megye nem tanyája 's csak néha néha téli időben vetődik ide egy egy pár.

E' vidék a' gabona' több nemeit termi meg; különösen az *ősz*i és *tavaszi tiszta búzát*, *törökbúzát*, *haricskát* és *zabot*. Főként tiszta búza és törökbúza termesztetik; és pedig a' magasabb fekvésű helyeken tavasz-búza, alattabbiakon pedig *ősz* és *törökbúza*. Az *árpa* és *rozs* az itt levő agyagos, hideg földet nem szereti, ugyanazért termesztése nem is divatozik. — *Zab* csak olly földekbe vettetik, mellyek más gabonát már nem teremnek. — *Kolompérja* vagy *burgonyája* van ugyan minden parasztnak, csak kár, hogy nem termesztik nagyobb mértékben; az idevaló köznép a' burgonyát nem tartja tápszernek, vagy kenyérpótléknak, hanem csak mellékes ételnek, vagy csemegének, miért nem is törekszik azt naggyában termesztetni. — *Bükkön*, *luczerna* és *lóhere* vetéseket csak két — három gazdánál láthatni. Előmenetelesen vettetik még a' törökbúzások közé 's a' kertekben is

Gabona.

gyalog és *karósbab*, vagy is *faszujka*, *czukor-* és *mezei kerekborsó*, egy—két helység' határán *disznóbab* 's kisebb mértékben *haricska*.

Vetemények. A' kerti vetemények közül megemlítendők: a' *sárga, veres* és *fehértérpa*, *hónapos* és *téli retek*, *petrezselyem*, *spárga*, *kapor*, *csombor*, *torma*, a' *káposzta* minden nemei, *ugorka*, *sárga-* és *disznódinnye*, melly utolsó a' törökbúzavetések közt még nagyobb mennyiségben természetlik, — *egres*, *veresszőllő* 's a' t.

Bor. Szőlőhegyeink nem nagy számmal vannak; de nem azért, mintha a' vidék' fekvése egyáltalában a' bortermésre alkalmas nem lenne, — mert a' megye' alsó részében az ottani némelly földesurak mivelletik a' szőlőt 's meglehető, legalább jobb bort, mint sok erdélyi szász bor, szűrnek, — hanem az oláhnép' természetes restsége', dologtalansága' következtében; — az olly jövedelmet, melly több munkába kerül 's néha a' várákozásnak meg nem felel, az oláh nem szereti és inkább melegíti hasát dolog nélkül a' napfényen, 's az idegen, sokszor rossz bort drága pénzen megfizeti. — Szőlőt maguk birtokuk határain, és pedig Lunka, Birtyin, Brotuna, Ots, Kishalmágy, Banyesd, Átsutza és Pleskutza helységek' határain, csak néhány földesurak mivelletnek.

Gyümölcs. A' zárándmegyei közlakós' egyik gazdagsága a' gyümölcsfa' birtokából áll. Legközönségebb gyümölcsfa nemek a' szilva, cseresnye, alma, körte és dió. — A' szilvát, cseresnyét, almát, körtét a' tulajdonos vagy megszáritja, vagy nyersen eladja, vagy — mint a' szilvából és cseresnyéből — pálinkát éget. A' cseresnyét többnyire az itteni piacokon és a' szomszéd bányász helyeken adja

el; az almát, körtét és diót pedig szekérre rakja 's leviszi az aradi 's más közelebb eső magyarországi vásárookra; ha netalán itt el nem adhatná, faluról falura jár, hol már nem pénzért adja gyümölcsét, hanem cserében gabonáért 's közönségesen egy szekér almáért cserében egy szekér búzát kap, mi nem megvetendő keresetmód. Különös az, hogy az oláh gyümölcs — kivált az alma és körte — nem a' nemesebb fajokból való; de mint-hogy annak így is nagy kelete van, nincs ösztöne az oláhnak e' gyümölcsöket nemesíteni. A' szilvanemek beszterczei-, kövér-, veres-, lószemű- és varjuszilvákából 's némelly uraságoknál úgy nevezett fenglotból állanak, a' cseresnye pedig elein-érő fehéres, későbbre-érő fekete és fehér holtagos cseresnyéből. A' birtokosok kertjeiben különféle nemesített alma- és körtefákat, baraczfákat, különösen pedig a' szőlőhegyekben nagyra-növő 's úgy nevezett francia, úgy alma-, szilva-, kajszin- 's másféle baraczkokat is találhatni. Eper-, vagy szederfa csak a' nemes udvarokban látható, az is apró majorságnak eledelül, 's nem egyéb haszonra szolgálendő. A' szelid gesztenye, úgy látszik, az itteni éghajlatot, vagy földet nem kedveli. Több kísérletek tétettek avval, de nem nagy előmenetellel. Az elültetett gesztenyefák mindjárt mindjárt elfagynak; és ha valamennyire ki is nőik magokat 's gubókat is teremnek, de ezekben a' diója ki nem képzi magát, 's így a' gubó többnyire csak léhas dióval van ellátva.

A' megye egy része, nevezetesen alsó vidéke, erdő' dolgában is bővelkedik. A' felső vidékben, kivált hol a' birtokosok vagy elszaporodtak, vagy itteni birtokuktól távol és más megyékben laknak, az erdő annyira elpusztult, hogy az illy határokon még elégséges tüzelésre való fát sem

Erdők.

lehet kapni. Az el nem pusztult erdőkben bükk-, tölgy-, cser-, nyár-, nyír-, eger-, jegenye-, juhar-, szil-, hárs- és más kisebbre növfő fanemeket lehet találni.

Nemzetek. A' megye' lakószai főként oláhokból állanak.
Nép' meny-nyisége. Ezután jönnek a' czigányok, magyarok, németek 's kisebb számmal más nemzetbeliek. Oláhot és cigányt minden helységben találhatni. Valamint a' magyarok nemesi lakukban, a' megye' székhelyén, városos helyeken és a' bányászat körül keresendők; úgy a' németek 's tótok is a' bányászatnál és a' városos helyeken föltalálhatók. A' nemzetek — az 1846-ban történt összeírás után — számszerint a' következendőleg állanak :

Magyarok	710 lélekből.
Németek	822 —
Oláhok	51,323 —
Tótok	20 —
Czigányok	826 —
Izraeliták	17 —
Örmények	3 —
Ráczok	6 —

Összesen 53,727 lélekből, melly szám teszi a' megye' népességét is. Azonban ezt biztosan elfogadni nem lehet, mert valahányszor illy színű számlálások történnek, mindannyiszor eltagadások is jönnek elő; a' köznép ugyan is félvén attól, hogy a' népesség szaporodásával adója és egyéb közterhei is növekedni fognak, igen hajlandó a' lelkek' számát igazán fel nem adni. Számbavevén tehát az illy módon történt eltagadásokat, a' lelkek' összes számát 55 ezer lélekre bátran lehet tenni.

Rendek. A' megírt népesség' elején áll a' nemesi rend,
Nemesség. melly adományozott és fegyverleveles (armalista,

egyházi nemes) birtokosokból áll. Ezeknek nagyobb része a' megye' kerületében, a' többi pedig azon kívül lakik. A' megyében benlakó nemesi rend névsora betűrend szerint ekkép következik:

Andrási	1	családdal.
Áts	2	—
Bálint (fehérvizi)	2	—
Baternay	3	—
Benedek	2	—
Biális	1	—
Bihari	1	—
Bodó	4	—
Borsos	1	—
Both	2	—
Brády	4	—
Csoka	2	—
Gergely	1	—
Hollaki	5	—
Jánó	3	—
Kálmán	1	—
Kardos	1	—
Keresztes	1	—
Kosztá	1	—
Kozma	6	—
Körösy	1	—
Kövér	1	—
Kristori	8	—
Lőrincz	1	—
Madotsai	1	—
Mihály	1	—
Mohátsi	3	—
Nagy	2	—
Nemes	5	—
Orbán	1	—
Potyó	1	—
Ribitzei	3	—
Sándor	1	—

Szakáts	1 családdal.
Seres	1 —
Tompos	1 —
Ungur	1 —
Zsombori	1 —

A' MEGYE KERÜLETÉN KIVÜL LAKÓ

BIRTOKOSOK EZEK :

Alsó	1 családdal.
Bánfy b.	3 —
Baternay	1 —
Bethlen gr.	5 —
Bodó	1 —
Bornemisza b.	2 —
Buda	1 —
Csáki gr.	1 —
Cseh	1 —
Cserei	1 —
Csongrádi	2 —
Dobai	1 —
Fekete	1 —
Furka	1 —
Gedő	1 —
Gyulai gr.	1 —
Horváth	2 —
Imre	1 —
Jósika b.	2 —
Katona	1 —
Kemény b.	1 —
Kendefi gr.	1 —
Kozma	2 —
Krakkai	1 —
Kristsori	1 —
Kun gr.	2 —
Mara	1 —
Máté	1 —

Nemes	1 családdal.
Noptsa	1 —
Orbán b.	1 —
Pálffy	1 —
Pétsi	1 —
Radák b.	2 —
Rhédëy gr.	1 —
Szabó	1 —
Szálbek	1 —
Szentes	1 —
Szilágyi	1 —
Szögyényi	1 —
Teleki gr.	9 —
Toldalagi gr.	1 —
Zeyk	1 —
Válya	1 —
Váradi	1 —
Vas gr.	1 —

FEGYVERLEVELES VAGY IS EGYHÁZI NEMESSÉG.

Bálint (csucsi)	10 családdal.
Bud	5 —
Buftyá	20 —
Daró	43 —
Fejér	19 —
Fodor	2 —
Juga	13 —
Inkó	2 —
Leutsán	21 —
Luts	5 —
Murza	15 —
Motzika	17 —
Pág	13 —
Szirka	9 —
Szida	5 —

Szlugán	9	—
Szlév	1	—
Sztán	2	—
Ung	38	—
Vlád	15	—

BIRTOKTALAN NEMESSÉG.

Balás	1 családdal.
Balog	1 —
Bán	1 —
Bardotz	1 —
Csekme	1 —
Csiki	1 —
Dantz	1 —
Demeter	1 —
Fejér	36 —
Kurtán	1 —
Lukáts	1 —
Leutsán	2 —
Motzika	4 —
Nánási	1 —
Orbán	1 —
Szabó	1 —
Szirka	14 —
Szőts	1 —
Török	1 —
Veres	1 —

Ezekből áll a' megyei közgyűléseken szavazati joggal bíró rendeknek száma is, melyhez még néhány tisztesb rendűek — (honoratorok) — adatván, a' szavazók száma 502-re megy, 's ennyi találatik a' közelebbiről (1846-ban) közgyűlésileg meghatározott 's elfogadott összeiratban is.

Szabad lakók.

A' nemesek után következnek a' szabad lakók; kiket három osztályba lehet sorozni; az

első osztályhoz tartoznak a' körösbányai, czebei, riskai és karátsi közönségek' lakosai, kik régi kiváltságos levelök által a' földesúri hatóság alól a' királyi (regale) jövedelmek' használása mellett, olly móddal és kötelezéssel mentettek föl, hogy a' bányászatot űzzék. Azonban ezen tartozásoknak igen csekély mértékben felelnek meg, mert mezei gazdálkodást is folytatván, bányászattal csak akkor foglalatoskodnak, midőn arra a' mezei munka időt enged, mi által a' megyei és bányászati hivatalok közt sok surlódást is hoznak elő, ugyan is szeretnének bányászokul nézettetni, hogy azoknak mentességeivel élhessenek, a' megyei hatóság pedig arra egyezését nem adhatja, tudva azt, hogy a' bányászatot csak mellesleg folytatják. — A' szabad lakosok' második osztályához tartoznak a' mesteremberek. — A' harmadik osztályhoz azok, kik magokat a' földesúri hatalom alól kiváltották; de illyenek kevés számmal vannak.

Ezeket követik a' földesúri hatalom alatt levő lakosok, vagy is az urbéreszek. Ezek teszik a' megye' népességének legnagyobb részét. *Urbéreszek.*

Vannak ezeken kívül még úgy nevezett bányász-, vagy aranyász-czigányok, kik földesurat nem szolgálnak, hanem a' királyi kamarának bizonyos mértékű mosott aranyot kötelesek évenként beváltani. Ezeknek állandó lakások nincsen, hanem a' melly határon megtelepednek, ottani multhatásokért, legelésért, erdölésért az illető helységek' birtokosaival megszoktak egyezni. Többnyire erdős határokon szeretnek mulatni, mert inkább értenek a' tekenő-, kalán-, tál- és orsóművészethez, mint az aranymosáshoz; és sok közülök inkább megvásárolja mástól a' beváltandó aranyilletőséget, mintsem a' teknőkészítést félbenhagyja. *Czigányok.*

A' több czigányok hangászok, kovácsok, téglavetők, 's az ilyenek közönségesen meg is vannak telepedve. Ellenkezőleg áll a' dolog a' vándor sátoros-czigányokkal, kiket állandólag megtelepíteni még nem sikerült. Ezek foglalatosságait meghatározni bajos; némellyek kovács-mesterséget űznek; mások rézedényeket foltozgatnak; de többnyire lopásból 's csalásból élnek.

Az ekkép elősorolt megye' lakosai, állapotjokhoz képest, egymáshoz a' következő arányban állanak:

a) Nemesség	2024 lélekből.
b) Tisztesb rendűek (honoratorok), kik közé a' megyebeli többféle vallások lelkészei is számitandók	519 —
c) Szabad emberek	3561 —
d) Urbéreszek	46,797 —
e) Czigányok	826 —

Osszesen 53,727 lélekből.

Gyárok.

Gyárokkal a' megye nem dicsekedhetik. Két

Művek.
Mesterségek

vasolvasztó 's három vashámoron kívül más gyára nincsen, hacsak egy bőrkészítő gyárt is — melly tervezetben van 's mellynek létrehozatala az aláírások' már mutatkozó előmeneteles sikere által kevés kétséget szenved — ide nem értünk. A' vasolvasztó kemenczék' egyike Birtyinbe, másika Felvácán van. A' vashámorok közül egy Birtyinben, a' más kettő Nagyhalmágyon állittatott fel.

Művek 's mesterségek milly számmal találtnak, azt legtisztábban kimutatja azoknak következő sorozata, melly a' felsőbbség' rendeletéből 1845-dik évre készített statistikai kimutatásból iratott le.

Adószedő . . .	107	Képrajzoló . . .	3
Asztalos . . .	20	Kisebb kereskedő . .	38
Ács	107	Kosárcsináló . . .	2
Bányász . . .	1391	Korcsomáros . . .	105
Boltos kereskedő .	14	Kovács	12
Borbély	5	Kőfaragó	31
Bordacsináló . .	190	Kömives	17
Borkereskedő . .	11	Könyvkötő	2
Borsajtó	5	Kötélverő	1
Búzakereskedő .	106	Kútrakó	12
Csizmadia . . .	39	Lakatos	3
Cserépégető . .	3	Levélhordozó . . .	12
Czigány-kovács .	82	Lisztelő malom . . .	364
Czondra- vagy harisnyaposztó- festő	37	Lókupecz	30
Dohányáruló . .	7	Lőporáruló	3
Érczkötörő ma- lom (Pochwerk) .	175	Marhaherelő . . .	29
Ekecsináló . . .	92	Mérnök	3
Esztergáros . . .	4	Mészáros	25
Élesztőáruló . .	1	Mészégető	10
Fakereskedő . . .	1	Molnár	364
Fazékas	82	Muzsikus	53
Feredőház . . .	1	Nyerges	5
Fűrészmalom . .	13	Nyelvtanító	1
Gyertyaöntő . .	23	Olajprés	77
Gyógyszerárus . .	1	Órás	2
Gyümölcskereskedő	39	Iskolamester . . .	17
Halkereskedő . .	49	Pálinkafőző	10
Haszonbérelő . .	41	Paplancsináló . . .	1
Házitanító . . .	6	Pintér	44
Hentes	52	Puskacsináló . . .	3
Kalapcsináló . .	4	Serfőző	1
Kaszaáruló . . .	9	Sóáruló	9
Kéményseprő . .	3	Schuster	4
Kenyérsütő . . .	83	Szabó	14
		Szekeres, fuvaros .	110
		Szekérgyártó . . .	74
		Szénégető	46

Szűgyártó . . .	1	Törvénytevő . . .	21
Szószóló . . .	6	Túrókéreskedő . . .	5
Szücs . . .	28	Üveges . . .	2
Takács . . .	2	Üzér (speculans) . . .	57
Tánczterem . . .	2	Zsindelkészítő . . .	6
Téglavető . . .	22	Vashámoz . . .	3
Teknős cigány . . .	49	Vasasbolt . . .	2
Timár . . .	5	Ványoló . . .	18
Tőkepénzes (ca- pitalista) . . .	9	Vendégfogadó . . .	16

Kereskedés.

A' megye közepén átvonuló 's Hunyadme-
gye határától Aradmegye' széléig vezető csinált
út, valamint a' Brádon csötörtökön, N. Halmágyon
szombaton tartatni szokott héti népes vásárok a'
szomszéd magyarországi és erdélyi megyékkeli kö-
zös kereskedést igen előmozdítják. A' vidékbeliek
adnak el az alföldieknek mindenféle marhát, mely-
lyet többnyire az erdélyi vásárokon szereznek ösz-
sze, nyers és aszalt gyümölcsöt, szilvapálinkát,
gubacsót, fa-eszközöket, különösen tekenőket 's
egyebeket, — onnan pedig hoznak be sertést, bort,
és nagy mennyiségű gabonát, de ennek is nagyobb
részét a' már megemlitett vásárokon tovább adják
az alsófehér- és tordamegyei bányászoknak és ha-
vasi lakosoknak, kik azt hegyes vidékekre több-
nyire apró-faju, zömök 's erős méneik hátán hord-
ják el. A' bordacsinálók műveikkel Péterváradig,
Páncsováig, Eszékig, és Erdélybe Brassóig is el-
mennek, a' kádárok pedig hordóikat az erdélyi
őszi vásárokon adják el. A' megyében termett vas
is, mi a' megyében el nem adódik, Erdélyben ta-
lál vevőkre.

Vallások.

Valamint az egész hazában, úgy e' megyé-
ben is négy, törvény által bevett 's különösen az
1791-ik évi 53-ik törvényczikk által is szentesi-

tett, egyforma kiváltsággal felruházott vallás gyakorolható, u. m. a' romai catholica, evangelico-reformata, unitaria és evangelico lutherana vallások, de ezek közül csak a' romai catholicusok és reformatusok vannak többecske számmal 's csak is ezeknek vannak templomaik; és pedig az elsőeknek Körösbányán, Kristoron, Boitzán és N. Halmágyon (ittén csak kápolna). Régebben a' catholicusok a' csanádi püspökséghez tartoztak, jelenleg pedig, a' megye' megcsonkítása után, az erdélyi püspök' pálczája alatt vannak. Ezekhez lehet számítani az egyesült görög vallásuakat is, kik három, u. m. a' n. halmágyi, körösbányai és bukuresti egyházakban gyűlnek össze 's a' fogarasi püspököt ismerik fejöknék. A' reformatusoknak négy egyházok van; Körösbányán, Ribiczén, Brádon és Kristoron. Fejök az erdélyi reformatus superintendens, vagy mi annyit tesz, mint reformatus püspök. A' nevezett vallások' követői magyarokból 's németekből állanak. Az oláhok, kivéve a' görög egyesült valláson levő kevés számu hiveket, a' görög nem egyesült vallást követik 64 anyamegyében 's 102 egyházban, mellyek közül 28 megye az aradi, 36 megye pedig a' székelyi püspökséghez tartozik. Ugyancsak a' görög nem egyesült valláshoz ragaszkodnak, kevés kivétellel, a' cigányok is.

A' népesség' vallások szerinti száma 1846-ban ekkép áll:

a)	Romai catholicus	1,210	lélek.
b)	Reformatus	376	—
c)	Lutheranus	5	—
d)	Unitarius	6	—
e)	Görög egyesült	345	—
f)	Görög nemegyesült	51,768	—
g)	Izraelita, vagy zsidó	17	—

Összesen 53,727 —

1825-ben egy hivatalos összeírás szerint,

romai catholicus	767
reformatus	360
lutheranus	13
unitarius	2
görög egyesült vallásu .	137
görög nemegyesült vallásu	45,095

Összesen 46,374 lélek
volt, és így 21 év alatt szaporodott a' népesség
7353, vagy is évenként 350 lélekkel. Ezen éven-
kénti szaporodást a' kereszteleési és temetési anya-
könyvek nem láttatnak igazolni; ugyan is

1845-ben született 1088 fiu, 992 leány

Összesen 2080 lélek

— meghalt 694 — 783 leány

Összesen 1477 —

Szaporodás . . 603 lélek.

1846-ban született 856 fiu, 802 leány.

Összesen 1658 lélek

— meghalt 765 — 687 leány.

Összesen 1452 —

Szaporodás . . 206 lélek.

Itt a' két évi szaporodás közt nagy a' különbség ;
minek egyik oka az , hogy az 1845-dik év szűk
termésű levén, a' köznép között 1846-ban annál
kevesebb házasság történt, 's ennél fogva keve-
sebbnek kelle lenni a' születtek számának is. Ezt
a' következő kimutatás bizonyítja:

Házassági szövetségek történtek 1845-b. 1846-b.

a) romai catholicusoknál .	16.	16.
b) reformatusoknál	5.	3.
c) görög egyesülteknél . .	4.	8.
d) görög nemegyesülteknél	826.	405.

Összesen 851. 432.

A' két évi szaporodás közti különbség' másik oka
a' kereszteleési és temetési anyakönyvek' rendetlen

vitele ; mert meg kell vallani, hogy a' görög nem-
egyesült valláson levő sok lelkészek irástudatlan-
nok, vagy kötelességök' teljesítésében olly hanyag-
gok, hogy sem egyházi, sem világi fenytés nem
képes őket pontosságra birni.

Néhány elemi tanodán kívül nagyobb szerü *Tanodák.*
tanodák a' megyében nem léteznek; ezek közül is
csak hat tanoda van, melly már több év óta áll
fenn, u. m. Nagyhalmágyon volt kettő; egy ma-
gyar, mellyben az odavaló urasági catholicus lel-
kész, és egy oláh, mellyben a' görög nem egye-
sült vallásuak énekvezére (cantor) tanított. Körös-
bányán volt és ma is fenáll kettő; az egyik a'
bolgár-szerzetes atyák' zárdájában; másik pedig a'
reformátusok' mestere, (énekvezér, cantor) laká-
ban tartatik, 's mindkettőben magyar nyelven foly
a' tanítás. Brádon hasonlólag volt egy a' reformá-
tusok' helybeli mestere' lakában, és végre Boi-
czán is egy, melly ma is díszlik; ennek valamint
régebben, úgy jelenleg is a' királyi kamara által
fizetett tanítója van, de ezen tanodában a' német
nyelv van divatban, minthogy a' tanulók is több-
nyire német szülők' és bányászok' gyermekei.

Mindezen tanuló-intézetek mellett is a' köz-
nép' nevelése háttérbe szorulván, a' megye' ren-
dei, kivált Veszprémmegye' közönségének 1838-
ban sz. Iván' hava' 18-kán kelt felszólítására, ar-
rol komolyabban kezdetek gondolkodni és ugyan-
csak említett évi karácson' hava' 11-kén tartott
közgyűlésökön a' népnevelés' előmozdítására szük-
séges terv' kidolgozását egy válaszmányra biz-
ták; mire e' válaszmány a' rábizott munkálatot a'
megye' rendleinek 1839-ben april' 10-kén bead-
ván, az egyelőre közleirás végett kiadatott, ké-
sőbb pedig, u. m. 1841-ben januar' 19-kén érde-
mileg tárgyalatott, elfogadtatott 's a' népnevelő-

intézet' létrehozása megalapított. Ezen terv szerint két középponti tanoda állított fel; az egyik Brádon, másik Nagyhalmágyon, minélfogva a' régibb tanodák ezen helységekben megszűntek, mindenik tanoda két két, egy magyar 's egy oláh tanítóval láttatott el. A' tanodákba, vallás- és nemzetkülönbség nélkül, minden tanulni akaró gyermekek fölvetetnek; a' tanítóknak szabad lakások mellett, megállított évi fizetésök jár, 's ez a' birtokosság', valamint a' falusi közönségek' részéről tett részszerint évenkénti, résszerint egyszeri pénzbeli ajánlatok által biztosítva is van. Az ekkép alakított két tanoda 1843-ban april' 1-sején kinyitott 's azóta hivatásának meglehetősen előmenetellel felel meg; kivált az oláh gyermekek a' magyar nyelv' megtanulásában nagy igyekezetet mutatnak.

A' tanítás tárgyaivá a' magyar és oláh olvasás, írás és beszéd, vallás, bibliai történetek, föld' és természet' ismerete, számvetés, erkölcsi mondasok, énekek és vallás szerinti imádságok vannak kitűzve.

1846-dik évben szám szerint tanult

első félévben, második félévben,

	LEÁNY,	FIU.	LEÁNY	FIU.
a) Boiczán . . .	22.	70.	22.	59.
b) Brádon . . .	11.	74.	9.	62.
c) Körösbányán a' szerzetesek' zár- dájában . . .	6.	17.	5.	15.
d) Körösbányán a' refor. mesternél	5.	12.	5.	10.
e) Nagyhalmágyon	7.	41.	7.	45.

Ezekén kívül magános tanítást adtak

- f) a' kristosri reform. lelkész 6 leánynak, 5 fiunak.
g) a' boitzai görög nemegyesült lelkész 8 —
h) a' czereczeli g. n. e. lelkész . 1 —

- i) a' hertzegányi g. n. e. lelkész . 3 fiunak.
 k) a' rudai g. n. e. lelkész . . . 1 —
 l) a' bukuresdi g. n. e. lelkész . 3 —
 m) a' kristori g. n. e. lelkész . . 2 —
 n) a' czebei oláh tanító, csak télen át 12 —

1846-ban az irástudók száma egész népes-
 ségből számbavétetvén, ekkép találtatott:

Romai catholicus . . .	355 lélek.
Református	195 —
Unitarius	3 —
Lutheranus	6 —
Görög egyesült vallásu .	44 —
Görög nemegyesült vallásu	459 —
Zsidó	8 —
Összesen	1070 —

A' megye pecsétje a' régibb háborus villon-
 gások' és török rabszolgaság' ideje alatt elvesz-
 vén, csak 1712-ben miután török iga alól a' me-
 gye végkép felszabadult és rendszereztetett, ujít-
 tatott meg; mit bizonyít körülírása is: „Sigillum
 Comitatus Zarandiensis Anno 1712“. Ennek köze-
 pén látható a' czimer is, u. m. egy nemzeti öl-
 tönben álló férfi, jobbában kivont és fölfelé-emelt
 kardot tartva: de ez jobban kivehető a' zászlóból,
 mellynek egyik felén kék mezőben áll egy férfi
 magyar nemzeti öltözetben, fején magyar kalpag-
 gal, veres függő posztóval, zöld dolmányban és
 mentében, aranynyal vegyített zöld övvel, veres
 nadrágban, sárga csizmában 's jobb kezében mez-
 telen kardját fölemelve. A' zászló másik oldalán,
 a' boldogságos szüz képe előtt sz. István király
 térden állva, ajánlja pártfogása alá a' magyar ko-
 ronát. A' megye' régibb zászlója az 1784-ben ki-
 üttöt oláh zenebona alkalmával elveszett és 1791-
 ben ujittatott meg, mire mutatnak az azon látható
 következő versek is:

*Megye pe-
 csétje, czi-
 mere,
 zászlója,
 színe.*

Oh ezer hétszáz nyolczvan négy
Szénnel jegyzett esztendő légy,
Mert támadó paraszt akart
Eltörölni minden kort kart.
Dühödvén annyira mentek,
Holtak se lehettek mentek.
Illyen síralmas esettel
Zászlónk is akkor veszett el.
Hogy b. Nalátzi József ült
Főtiszti székbe, ez készült.

Nemzeti színe mi legyen e' megyének, azt
egész bizonyossággal meghatározni nem lehet,
mert nincs semmi adat, mihez ragaszkodni lehet-
ne, kivevén a' zászló rudja' színezetét; ez pedig
barna-, vagy is tubáksárga és zöld színekből áll.

Igazgatás.

A' megye az erdélyi nagyfejedelmet, ausz-
triai császárt és magyarországi apostoli királyt is-
meri koronás fejének, kinek szelid, igazságszerető
és törvényt tisztelő országlása alatt a' megye is
élvezi mindazon szellemi és anyagi jótékonyaságo-
kat, melyek ez alkotmányos uralkodásból kifoly-
hatnak; következöleg belső ügyeit közgyűlésein
elrendezheti, és követei által az összes törvény-
hozásban is részt veszen; de ezekről alább rész-
letesebben szölandunk.

Az uralkodó fejedelem' felséges személye-
mellett a' haza, 's ennélfogva a' megye' dolgaira
nézve is az udvari cancellaria örökodik. Utána a'
hazai királyi főkormányshék, melyhez ő felségé-
től a' leiratok az ő felsége tulajdon, a' több ren-
deletnek pedig a' kancellár' aláírásaik alatt kül-
detnek le 's innen a' megyét illetők a' főkormány-
zó', tartományi kancellár' 's egy titoknok' aláírá-
sai alatt kelnek.

A' megye' főigazgatása valamint régebben,
úgy jelenleg is a' főispán kezében áll, ki az alá

rendelt több megyei tisztekkel a' megye' mind köz-
igazgatási, mind adózási, valamint törvénykezési
ügyeit is vezeti, kezelleti és végrehajtja.

Miután a' megye a' török iga alól felme-
nekült, azonnal felöltötte régibb kormányoztatá-
sa' módját 's ennél fogva tiszteket is kapott és
választott, de korán sem volt annyi tisztje, mint
most. Az 1733-beli tiszti személyzet állott egy
fő- és egy alispánból, egy pénztárnokból, egy
jegyzőből, egy közügyvédből, két biztosból (com-
missarius) és hat megyekatonából, még is folytak
a' dolgok magok rendjökön; pedig akkor a' me-
gye régi kiterjedésében még megvolt, 's valamint
kiterjedése, úgy új rendeztetése és szerkezése is
dolgot csak adtak, de akkor nem volt olly nagy
írásos világ, mint ma. Jelenleg a' sok személyes
leírások, edictalis idéztetések, hetenként, hóna-
ponként, negyed-, fél- és egész évenként teendő
időszaki jelentések, kimutatások, folyamodások, (a'
perlekedés' valóságos mētelyei és a' perek' min-
den büntetéstől mentesített hurczoló-eszközei) hir-
detmények 's több effélék annyira szaporítják az
oknélküli irogatást, hogy ha ez állapot fél század
alatt olly előmenetelt teszen, millyet a' mult fél-
században tett, akkor két annyi tisztviselő, mint
mennyi jelenleg van, leszen szükséges 's végre
még a' levéltárak sem lesznek elégségesek a' sok
írásos adat' befogadására.

A' megye jelenlegi tiszti személyzete áll			
a)	a' főispánból . . .	1000 p.f. fizetéssel,	
b)	egy alispánból . .	250 — —	
c)	egy királyi pénztárnokból	300 — —	
d)	egy főbiróból (vagy fő- szolgabiróból) . . .	200 — —	
e)	egy főjegyzőből . .	200 — —	
f)	egy aljegyzőből . .	160 — —	

*Tiszti sze-
mélyzet.*

g) tizenkét törvénytevőből, (ülnökökből, assessorok- ból) külön külön . . .	80	p.f. fizetéssel.	
h) négy járásbeli szolgabi- róból, külön külön . . .	50	—	—
i) egy, árvai szék' elnökéből	48	—	—
k) két, árvai szék' ülnökéből külön külön	40	—	—
l) egy levéltárnokból . . .	70	—	—
m) egy jegyzőkönyvi lkta- tóból	50	—	—
n) két irnokból, külön külön	50	—	—
o) két adóíró biztosból, kül. kül.	50	—	—
p) egy élésbiztosból . . .	50	—	—
q) egy pénztárnoki irnokból	50	—	—
r) egy közügyvédből . . .	60	—	—
s) egy szegények szószólójából	60	—	—
t) egy Hunyadmegyével kö- zös mérnökéből	200	—	—
u) egy főorvosból	400	—	—
v) egy sebészből	120	—	—
w) egy bábából	50	—	—
x) egy tömlöcztartóból . . .	75	—	—
y) egy ajtónállóból	35	—	—
z) két lovas legényből, kül. kül.	80	—	—
zz) négy hajduból kül. kül.	50	—	—
zzz) egy igazság végrehaj- tóból (justitiae executor)	24	—	—

*Tisztviselők'
kinevezése
és válasz-
tása módja.*

Az ekkép elősorolt tisztviselők közül a' fő-
ispánságra, az 1791-ik évi 22-ik törvényezikk ér-
telmében a' hazai főkormányzók választ minden
bevett vallásból három három egyént; ezen vá-
lasztást felküldi az udvári cancellariának, 's ez sa-
ját véleményét is hozzácsatolván, a' felség elibe
terjeszti, hol azután következik 'a' kinevezés, mi-
ről a' kinevezett királyi adománylevelet (diplomát)

nyervén, magát a' megye' közgyűlésén a' főkörmányszéktől kirendelt két biztos által beiktattatja, hivatalába azonnal beáll 's azt, hacsak előléptetés által nagyobb hivatalra nem jut, vagy abból, valamely hibája miatt, a' felség' egyenes rendeletéből el nem mozdíttatik, élte' fogytaig viseli.

Nem így állandósítvák a' több hivatalok; mert ezeknek a' helybenhagyott törvénykönyv 3-ik része' 42-ik czime' 2-ik cikke szerint, minden évben választás alá kellene menni. De ez már a' régibb gyakorlat, úgy a' megyeileg történt határozat által is megváltozott, minél fogva az altisztek hivataloskodása' ideje két évre terjesztetett ki; ehhez képest a' szolgabírói és több alsóbb rendű hivatalokat illetőleg, mellyek felsőbb megerősítés alá nem terjesztetnek föl, a' választás a' szokott időben meg is történik, melly alkalommal — az 1791-ik évi 12-ik törvényczikk' értelmében — a' főispán minden hivatalra a' megyében létező 's törvényesen bévett két vallásból három három egyént jelel ki, kik közül a' szavazati többséget nyert egyén hivatalába azonnal be is iktattatik. A' több hivatalokra, u. m. alispánságra, főbíróságra, királyi pénztárnokságra, fő- és aljegyzőségre való választás a' közelebbi időkben elmaradt; részint azért, mivel a' pénztárnokságot, fő- és aljegyzőséget a' kormány változás alá tartozó tisztségekül nem tekinti, 's azokat gyakorlatnál fogva állandósíttatni kívánja; részint azért, hogy az elősorolt hivatalok felsőbb megerősítéstől függvén, a' kormánynak akaratja az, hogy a' választás alkalmával a' kijelöltek' nevei mind, és így minden hivatalra haton, terjesztessenek föl; a' megye' közgyűlése pedig az ország' rendeivel egyhangulag azt állítja, hogy az 1791-ik évi 12-dik törvényczikk' szerint, nem köteles egy hivatalra is három egyén' nevével többet felküldeni. Továbbá azt is

vitatja, hogy a' főbirói hivatal, melly mint ugy nevezett partiumbeli megyében, valóban főszolgabíróság, a' Leopoldali kötlevél 8-dik pontjához képest felsőbb megerősítés alá nem tartozna, minél fogva az ezen megyével rokon természetű Középszolnok- és Krasznamegyékben a' főszolgabírói hivatalok választások' alkalmával nem is terjesztetnek föl; továbbá, hogy a' pénztárnoki és jegyzői hivatalok is egyfelől a' fennebb idézett helyben hagyott törvénykönyvi czikk szerint a' többivel együtt változó, 's másfelől felsőbb megerősítés alá nem tartozó tisztségek lennének, — végre a' mérnökre, fő- és alorvosra nézve is azt követeli, hogy ezek időszaki változás alá ne menjenek ugyan, de ha a' megye' bizodalmit és szeretetét elvesztenék, akkor változás és választás alá jöjjenek, — a' kormány pedig ezek' állandósítását 's egyedül saját tetszésétől függését kívánja, melly költsönös követelések' eldöntése és határozása ma a' felség előtt áll, 's az ezekre adandó legmagasabb királyi válasz a' jövő országgyűlésre biztosan, de egyszersmind nagy feszültséggel is váratik; mire addig is szabad legyen megjegyezni; hogy a' rendek' állítását a' törvény; a' kormány' követelését pedig részint a' törvényen alapult gyakorlat (usus) részint — mint a' pénztárnoki hivatalra nézve — a' czélszerűség támogatják; mert a' számadás' vitelebe és az adó' kezelésébe belészokott pénztárnokot minden egy, vagy három évben is változtatni nem tanácsos. Mindezen nehézségeken azonban az 1847-ik évi 2-dik törvényczikk által segítve lön; e' szerint a' fő- és aljegyzői hivatalok felsőbb megerősítés alá nem terjesztetnek föl, az alispán-, főbiró- és királyi pénztárnokságra pedig megerősítés végett nem hat, hanem csak három három egyének küldetnek fel és hivataloskodásuk' ideje, a' pénztárnokét kivéve, három évben állit-

tatik meg, a' pénztárnok csak elbucsuzása', vagy halála' esetében jövőn választás alá.

Mint már fennebb is említve volt a' megyei *Főispán.* igazgatás' élin a' főispán áll; tőle függnek a' több alsóbb hivatalnokok. Az 1791-dik évi 12-dik 's ugyanazon évi 96-ik ideiglenes (provisionalis) törvényczikk szerint a' főispán elnöke a' köz- és tiszti gyűléseknek 's a' törvénykezési széknek is, minél fogva a' megyei hivatalos levelek' fölnyitása is az ő körébe tartozik; feje a' megyei rendőrségnek és felelős minden rendetlenségről, visszaélésről és kihágásról; — az 1791-ik évi 136-ik ideiglenes törvényczikk' értelmében a' tiszta adósságok' tárgyában ő rendeli ki a' megyei, 's eszközli a' katonai hatalomkarokat; — az 1791-ik évi 52-ik törvényczikkhez képest az árváknak főgymola, kiknek gyámnokokat rendel 's czélszerű neveltetésökről gondoskodik; — a' hivatalukban hiven el nem járt, vagy kihágások' 's visszaélések' hibájába jött tiszteket elmozdithatja 's helyöket, valamint az időközben akármilyen módon ürességbe jött hivatalokat is — az 1847-ik évi 2-ik törvényczikk szerint — helyettesítés útján kipótolhatja; — választások' alkalmával pedig a' hivatalokra való kijelölést (candidatio) ismét a' főispán teszi meg 's a' közgyűlések' idejének megállítása és kihirdetése is az ő körébe tartozik; — végre a' nagyobb majorság-jövedelmekkel ellátott szabad községek, gazdálkodási tekintetben, 's így a' pénztár kezelésére nézve, a' főispán közvetlen felügyelete alá rendeltetvék. — Utána következik a'

Rendszerinti (ordinarius) alispán, ki a' főispán nem-, vagy távollétében igazgat és elnökösködik; különösen pedig az ítéleteket a' főbíróval végrehajtja, az adósságokat elégtétel útján

*Rendsze-
rinti al-
ispán.*

felveszi, vagy véteti, a' közterhek' rovatálait a' megye' helységeire kivetí; a' közfogház-, rabok' állapotjáról, ugy a' megkivántató közesketések-, kinyomozások' végbenviteléről és a' bünfenyítő keresetek' folytatásáról gondoskodik; a' számvételi (computualis) székeket két hónaponként megtartja; a' főispán', köz- és tiszti gyűlés általi megbízásaiban eljár, 's különféle apróbb peres ügyeket, mellyekkel a' perlekedő felek hozzáfolyamodnak, vagy a' mellyek oda utasittatnak, ellát.

Főbiró.

A' főbiró, vagy főszolgabíró a' végrehajtási működésekben az alispán' törvény-szerinti bizonyító társa; sőt az alispán nem-érkezésével az ítéleteket másod magával elégtételbe is veszi; a' falusi birák számadásait megvizsgálja; az ország-utak fentartására, igazittatására és az e' végre szükséges közmunkákra ügyelettel van; a' főispán, vagy gyűlések' megbízásait teljesíti; a' számvételi székeken jelen van; különféle kisebb érdekű perekben egyedül biráskodik; midőn a' katonaság utazik, annak elszállitásáról és szükségessékkeli ellátásáról rendelkezik; az elpusztított kártékony-madárfitket a' községek' biráitól évenként két versen számbaveszi és elégteteti.

**Királyi
pénztárnok.**

A' királyi pénztárnok (perceptor regius) egyedül az adó felíratásával, kirovásával, 's bevételeivel és kiadásával, ugy a' különféle díjak' (taxa) kezelésével foglalkozik; minélfogva minden katonai év' elején a' rendes adóíró és a' megyei tisztség' egyetértésével ezek mellé rendelt segédbiztosok által az adót összeírattja; ezen összeírást megvizsgálva, a' történt hibákat kiigazítja, vagy ha ezek később ütnek ki magokat, helyrehozás végett a' főszámvevő-hivatalnak feljelenti; azután az adót a' falusi jegyzők által az illető községekben

egyénenként kirovatja; a' falusi birák által felszedeti; ezektől beveszi; a' számvételi székeken a' bevett adót a' megye' nagy naplójába beiratja; erről félékenként tiszti bizonyítványokat veszen, és azokkal évenként kétszer a' félévi számvételek' alkalmával a' tartományi főbiztosság előtt megjelenvén, a' fölszedett adót a' tartományi pénztárba (cassa provincialis) a' szerint adja be; — a' tűz, jég, vagy vizár által elkárosodott adózóknak adóbeli elengedést eszközöl; és végre minden év' végével számadását megvizsgálás végett előbb a' megye' rendei elibe terjeszti, azután megyeileg megvizsgálva a' főszámvevő-hivatalhoz felküldi.

A' főjegyző a' közgyűlés' és törvényszék, az aljegyző pedig a' tiszti és számvételi székek' jegyzőkönyveit viszik, egymásnak szükség esetében kölcsönösen segítvén; a' jegyzőkönyveket és fogalmakat tisztába iratják, megvizsgálják, aláírják, közpecséttel ellátják és a' levéltárba béhelyezik, — a' tisztába irt fogalmakat az elnökkel aláíratván, azok' illő helyökrei elküldéséről intézkednek; a' hátralevő, vagy künn heverő tudósításokról, jelentésekről jegyzéket visznek, és ezekre az illető széket maga idejében emlékeztetik; a' perbeli ítéleteket a' szorgalmazó peres feleknek kiiratják és kiadják, a' perlekedő felek által jelentett szószólói meghívásokat, perújítások-, folyamodások- és egyebekről lemondásokat elfogadják; feljegyzik és a' törvényszéknek bjelentik, — a' polgári perekről minden törvényszak' végével a' főkormányshoz felküldendő kimutatást készítnek, és tiszti megbízatásukban eljárnak.

*Fő- és al-
jegyző.*

A' szolgabírák a' köröztetés végett nekik kiküldötteket kihirlelik és hirdettetik, járásukban a' rendőrségre felügyelnek, minden tiszti bizományo-

*Szolgabi-
rák.*

kat elvégeznek 's végre hajtanak; a' falusi előjárókat és szolgálkat minden év' kezdetével az illető községek által megválasztatják; a' befogott gonosztevőket szeliden kikérdezik, utánok nyomoznak 's jelentésök mellett a' megyei fogházba beküldik; a' nemességre esett rovatatokat felszedik; az adó felhajtásában segítséggel vannak, de egyszersmind ellenőrködnek is; mivére a' számvételi székeken megjelenni tartoznak. Ezen kívül a' járásukbeli országos út', ugy minden mellékes utak' igazításáról gondolkodnak, a' katonaságot utazásakor, ha az járásukban szállana meg, elhelyezik; a' számára kívántató természetményeket, fuvart, vágót kirendelik, kiállittatják; midőn katona ujonczok' szedése, vagy fogdosása (melly utóbbi, hála a' felség' kegyelmének, és az országos rendek' gondoskodásának, az 1847-dik évi 21-ik törvényczikk' keletkeztével már elmúlt) van, azoknak a' főtsízt, vagy tisztség által kiadott rovatat szerinti előállittásokat ők eszközlik, a' gabona piaci árának kimutatását hónaponként, és más időszaki jelentéseket, följegyzéseket (consignatio) elkészítve a' tiszti székeknek beküldik; végre az elejökbe vitt kissebb rendű, vagy a' községek' faluszékeiről felkért pereket ellátják, elégtételbe veszik és az apróbb adósságokat felhajtattják.

Ülnökök.

A' fizetéssel ellátott ülnökök (táblabírák, assessorok) a' törvényszéken bíraskodnak, a' közesketéseket ingyen, a' magános esketéseket pedig törvényszabta díj mellett, úgy ezek' hitelesítését (authentication) és a' rájuk bizott kinyomozásokat (investigatiokat) vizsik véghez.

Árvai szék.

Az árvai szék' elnöke ülnökeivel az árvák' dolgát folytatja: azok javait összeírja, megbecsületesi, az eladandókat eladja, vagy adatja, gyámno-

kokról gondoskodik, ezek' kineveztetését a' főispánnál szorgalmazza, őket évenként számodoltatja, 's számolásukat megvizsgálva, a' tisztség útján a' főszámvevő hivatalnak felterjeszti, évenként az árvák állapotjáról kimutatást készít 's ezt, a' főkezmányszékhez felküldendő, a' tisztségnek beadja.

A' levéltárnok (archivarius) a' megye leveleit laistromozva rendbe szedi, a' levéltárba elhelyezi 's ezekre, valamint minden a' levéltárba belyezetttekre, felelet' terhe alatt, ügyel; ha pedig valamely oklevél' kikeresése szükségessé válnék, azt előkeresi és használtatása után helyére visszat teszi. A' tiszti székeken olykor tollnokságot folytat.

Levéltárnok.

A' jegyzőkönyvi iktató (protocollista) a' tiszti szék' ülésein eléfordult tárgyakról kivonatokat készít, 's azokat folyó szám szerint rendbe véve, a' jegyzőkönyvbe tisztába írja; a' tiszti székeken némelykor tollvivőségre alkalmaztatik.

Iktató.

A' megyei két irnok a' fogalmakat, a' közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveket letisztázza 's a' felebbkért (appellált) 's felbocsátott polgári perekről átbotsátó levelet (transmissiot) készít.

Irnokok.

A' pénztárnoki irnok (ammanuensis perceptoralis) a' pénztárnok' segéde lévén, ennek irogatásait vezeti 's az adózási összeírások' megvizsgálásában, számvételi utazásokban, sőt gyakran a' pénz kezelésében is segítségére van.

Az adóíró biztosok az adót segédeikkel helyenként minden évben összeírják, ezt tisztába véve a' királyi pénztárnoknak beadják, a' katonai élelmezésre az adózó köznép által kiszolgáltattott

Adóírók.

termesztmények árát községenként és egyénenként (individualiter) vagy az adóba tudják be, (imputálják) vagy kész pénzült osztják ki 's az erről készített kimutatást a' tisztségnek beadják.

Élésbiztos.

Az élés-, vagy állomási biztos (stationalis commissarius) a' szállásoló 's utazó katonaság számára szükséges terményeket, ágyneműket, a' tisztség által tett kiadás szerint beveszi, kiadja 's azokról a' számvételi székeken számol, a' katonatisztek' szállásairól évnegyedenként kimutatást készít, melly a' tisztségnek beadatván, a' szállások' ára' kirendelése végett, a' főkormányzéknek felküldetik.

Közügyvéd.

A' közügyvéd (fiscalis) a' rabok elleni 's más fenyegető, (criminalis) ugy közügyvédi (fiscalis actio) kereseteket elkészíti, azokat saját nevében megindítja és folytatja, évnegyedenként a' bünyfenyegető keresetekről külön, a' közügyvédi keresetekről ismét külön kimutatást készít 's ad be a' tisztségnek, mellyek közül az első a' főkormányzéknek, az utóbbi pedig a' közügyek' királyi fő igazgatójának mindanyiszor felküldetik; a' szegényebb rendű 's közsegedelmezést (fiscalis assistentiát) nyert perlekedő felek' ügyeit is, mennyiben azok' folytatása rá-bizatott, vinni köteles.

*Szegények
ügyvéde.*

A' szegények ügyvéde (Pauperum advocatus) védelmezi a' rabokat az azok ellen indított keresetekben 's a' közsegedelmezést nyert peres felek ügyeit folytatja; a' megterheltetéseket panaszló urbéresek' sérelmeit felvenni, előmozdítani 's őket védelmezni szintén köteles.

Mérnök.

A' mérnök (geometra) kötelességéről nem sokat lehet írni, mert e' hivatal közös lévén a'

Hunyadmegyei mérnökséggel 's a' mostani mérnök lakása is Hunyadmegyében levén, ez okból a' megye neki nem sok hasznát veheti; midőn ugyanis legnagyobb szükség lenne rá, azt válaszolja, hogy nem jöhet 's avval menti magát, hogy ott is van elfoglaltatása. Egyébiránt kötelességeihez tartoznék a' középületek', országos utak', hidak' tervezése, építtetésök' 's csináltatások' vezetése, folyamok' szabályozása és az ide fordított közmunka' igazgatása.

A' főorvos' (physicus) és alorvos' (sebész, *Fő és alorvos.* chyrurgus) körébe tartozik az egészség állapotja; különösen pedig a' fogházak' időszakonkénti meglátogatása, a' beteg rabok', buja-senyvesek' gyógyítása; a' nagyobb mértékben uralkodó veszélyes nyavalyák' orvoslása; a' veszteglő intézetekbeni működés, midőn ezek netalán felállíttatnának, 's ezen két esetben időszaki jelentés tétel; a' gyógyszerár 's más illy színű árukkal kereskedő boltok' megvizsgálása; himlőoltás; a' hirtelen vagy erőszak által elhalt testek' bonczolása 's orvosi megvizsgálása; nem külömben a' korcsomákban árulni szokott szeszes italok' vegytani vizsgálata.

A' tömlöcztartó (carcerarius) közvetlen ügyel a' megyei fogságra küldött rabokra 's a' férfi rabokat a' nőktől, az egészségeseket a' betegek-től elkülönözteti; mindennapi eledelöket kiszolgáltatja; erről, valamint a' munkára kibocsátott rabok béréről számadást vezet, azt megvizsgálás végett hónaponként az alispán elébe terjeszti; az év végével pedig a' tisztségnek beadja, honnan a' fő-kormányzékhez felküldetik; a' börtölnélre ítélt rabokat az ítéletekben megállított börtönnapokon külön zárja, a' hajdukat kötelességök' teljesítésére szorítja és a' fogházban rendőrséget gyakorol.

*Tömlöcz-
tartó.*

Bába, hajduk, ajtónálló, lovas legények. A' több alárendelt személyek, u. m. bába, hajduk, ajtónálló, (janitor) és lovas legények, mint álló, lovas különben is megyei szolgák' kötelessége abból legények. áll, mit az illető előljáró tisztek teljesítés végett elejökbe szabnak.

Falusi birák és jegyzők. Nem lehet hallgatással mellőzni a' falusi birákat és jegyzőket is, kiknek a' megyei közigazgatással nagy összeköttetésök van; ugyanis a' falusi birák gyakorolják illető helységeikben a' rendőrséget; esketések' és elégtételek' alkalmával a' tanukat és bizonyságokat előállítják; ha a' szülék elhalálozásával árvák maradnának, azt bėjelentik, a' hirdetményeket kinek kinek tudtára adják; a' három forintos 's ezen alól levő adósságokat felszedik; az adót, a' falu költségeire tett 's más több köz rovatalokat felhajtják; az adóról a' számvetési tiszti székeken, a' több rovatalokról pedig külön számadolnak; a' helység' országútbeli részét évenként kétszer, magános útjait pedig időnként megigazittatják; a' netalán helységeikbe érkezett katonaságnak szállást rendelnek; az ezek számára kívántató természetményeket fölszedik; a' vágót és fuvart kiállítják; a' kártékony madár főket esküdtjökkel minden egyes gazdától felgyűjtetik 's az illő helyre beadatják; a' gonosztevőket befogják; a' katona ujonczokat előállítják ha lehet szép szerint, 's ha így nem sikerülne, kötelen vezetve is; a' köz lakosok' egymás közt eredett kisebb pereit' ellátására törvényt gyűjtenek és látanak; az adó összeírásakor főbefolyással vannak; a' hirtelen, vagy erőszak által elhaltakat, a' buja senyveseket, a' ragadozó nyavalyák, vagy marhadög kiütéseit, a' szolgabiráknak bėjelentik, és a' megyei rendelkező tisztek minden rendeleteit teljesítik.

A' falusi jegyzők a' birtokosságot is érdeklő hirdetményeket elhordozzák; a' rovatalokat a' falusi számadásokban beírják; az adó kiírásakor ro-

vásokat készítenek és osztanak; a' tűz, víz és jég által okozott károsodásokat számba veszik és felírják; a' falu székek ítéleteit a' falu jegyzőkönyvébe beiktatják, a' falu költségeiről évenként számadásokat készítenek; az utak igazításában, adó felszedésében, katonák elszállíttásában 's egyebekben a' falusi biráknak segédül vannak.

Láttuk a' megyei hivatalnokok' sorszerinti kötelességeit; lássuk már azon törvényhatósági testületeket is, mellyek a' megyei közügyeket azok' természete szerint kezelik és folytatják. Ezek négyfelé osztályozhatók; u. m. közigazgatási, adózási, törvénykezési, és kamarai testületekre. A' közigazgatási testület kétfelé ágazik; u. m. közgyűlésekre és tiszti székekre.

A' közgyűlések (marchalis székek) a' megyei *Közzgyűlések.* municipalis életet tükrözik; ezeken alapul a' magyar alkotmány' (constitutio) egy része. A' közgyűlések' idejét meghatározni és kihirdetni a' főispán' körébe tartozik, 's mint már említettök azokon ő, vagy a' főispáni helyettes elnökösködik, vagy ezek nem érkezése esetében az első altiszt, vagy alispán. *Közzgyűlésnek* — az 1791-dik évi 12-ik törvényczikk szerint — évenként négyszer kell tartatni, szükség' esetében többször is. Tollvivője a' főjegyző, segítséggel levén az aljegyző, levéltárnok 's iktató is, *törvényyszerű* tagjai pedig mindazon nemesek, kiknek a' megye kerületében bármilyen kevés birtokuk van, 's kik a' közjó' előmozdítására hódolati (homagii) és egyesületi (unionis) hittel kötelezvék; de e' törvény közelebbi időkben a' megyében változást szenvedett, mert a' megye rendei 1844-ben augusztus 19-én tartott közgyűlésükön a' megyében megtelepedett birtoktalan nemességet 's a' táblabíróságra felvett tisztesb rendűeket is szavazati joggal ruházták fel.

A' közgyűlések tárgyai — az 1791-dik évi 21-dik törvényczikk szerint — minden közigazgatási, rendőrségi, adózási, gazdálkodási és némely törvénykezési ügyek. Tisztviselőit, valamint országgyűlési két követeit is kijelegelőleg választja meg, 's ez utóbbiakat utasítással ellátva, általok a' törvényhozásban részt veszen. A' főkormányshéktől érkezett érdekesebb rendeleteket, úgy az idegen törvényhatóságok' felszólításait és megkereséseit tárgyalja 's azokra határoz; statutumokat alkot; tábla bírákat veszen fel; a' kiváltságos leveleket felolvastatja és kihirdeti; a' személyes nemesség iránti bizonyítványokat elfogadja, vagy visszaveti; a' pénztárnoki számadást megvizsgálja, az ifjakat a' testőr seregbe 's más jótékony intézetekbeni felvételre, valamint a' törvényes kort ért árvákat a' gyámnoki hatalom alóli felszabadulásra a' főkormányshékeknek ajánlja; a' közmunkák szükségét, mennyiségét, mineműségét és miképi felhasználtatását elhatározza; a' közsérelmeket fölfedezi; a' magánosokat elfogadja és vagy orvosolja, vagy orvoslását eszközli; közhaszonra célzó költségeket elfogad; a' nemesi rendet azokkal megöröjja, a' kivetés kulcsát és felvétele módját megállítván; a' megvizsgálás, vagy tervkészítés alá tartozó tárgyakra választmányokat rendel; a' tiszti székek jegyzőkönyveit megvizsgálja; vagy megvizsgáltatja 's a' vesztegetési és széktörési pereket ellátja.

Mivel pedig egyik közgyűléstől a' másikig a' tárgyak annyira megszaporodnának, hogy azok ellátására a' közgyűlések nem érkezhetnének; az 1791-k évi 12-dik törvényczikk által ki van mondva az is, hogy az idő közben összegyűlt, folyó (currens) és nem igen érdekes tárgyak a' fő és altisztek által kezeltessenek; úgy mindazáltal, hogy azokról rendes jegyzőkönyv vezetessék. Az illy módon kezelő testület tiszti székek, vagy tisztségeknek neveztetik.

Ennek elnöke a' főispán, vagy alispán, tag- *Tiszti szék.*
jai a' királyi pénztárnok, a' főbíró, a' fő és al-
jegyző (ez utóbbi rendes tollvivő is) a' levéltár-
nok és iktató. A' tiszti székek, melly rendesen
minden héten egy, vagy két nap is tartatik, tár-
gyai: a' királyi főkormánysház' különféle köz-
gazgatást érdeklő rendeletei; a' személyes leírás-
ok' és hirdetmények' köröztetése; a' főbiztosság'
és főszámvevő hivatalok ajánlatai; a' szolgabírák
's más tisztviselők' jelentései; az idegen törvény-
hatóságok' olly megtalálásai, mellyek közgyűlésre
nem tartoznak; vagy elhalasztást nem szenvedhet-
nek; kötlevelek' bétáblázása; a' közterhek' rova-
talainak beiktatása; az udvari és főkormánysházéki
díjak' felvételése; az időszakos tudósítások' megté-
tele; magánosok' folyamodásai' 's kérelmei' elha-
tározása 's válaszszerű ellátása; urbéri 's más visz-
szaélések', kihágások' megvizsgálata 's eldön-
tése; végre az adó' kezelése feletti örökös 's e'
czielből a' számvételi székek' két hónaponkénti
megtartása.

Az adót a' királyi pénztárnok irnoksegéde-
vel kezeli; az adóíró biztosok által évenként ösz-
szeírta, kiknek munkálatait megvizsgálva ezek'
helységenkénti egy példányát bővebb vizsgálat vé-
gett a' főszámvevő hivatalnak felküldi; más pél-
dányait pedig az illető közönségeknek kiosztja.
Az adót a' falusi jegyzők egyénenként kirójják,
vagy is mindenkiét hasított rovásra írják, mely-
lyek' egyike a' falusbírónál, másika az adózónál
áll; miután pedig az adót a' falusbírák időnként
felgyűjtik, a' királyi pénztárba beszolgáltatják és
arról a' pénztárnoktól, vagy segédétől a' nyugtat-
ványos könyvben (quietantionalis libellus) írásbeli
nyugtatványt kapnak. Evvel magokat egyelőre a'
szolgabíráknál igazolják, azután a' számvételi szé-

Adó.

keken a' tisztség előtt is; midőn a' nyugtatványos könyvek szerint a' befizetett adó' mennyisége a' megye' nagy naplójába béiratik; ehhez képest láttatik el aztán a' pénztárnok félévénként a' beszédett adó' mennyiségéről szóló bizonyítvánnyal, mellyel a' fő biztosságnál tartatni szokott félévi számvételek' alkalmával magát igazolja, 's az adót a' tartományi pénztárba a' szerint fizeti be.

Régebben (1712-ben) az egész, régi kiterjedésében értett megye' adója 14,874 rhft volt. Ennek pedig kivetése és felszedése sokkal egyszerűbb, célirányosabb 's igazságosabb is volt a' mostaninál; ugyan is a' megye kivetette a' közönségekre kapuszám szerint, ezek pedig magok közt felosztották fő, vagy füst, marha és földbeli birtok után, minél fogva az adózás alól semmi is ki nem maradhatott és a' szegény ember nem fizetett annyi 's még több adót is, mennyit jelenleg sokszor a' nálánál jóval tehetősebbnél fizet. E' rendszer mellett az évenkénti költséges és lélekvesztő adó' összeírására (rectificatoria), mi nem csak a' köznép, de az ennél miveltebb adóírókat (rectificatorokat) is demoralisálja, az igazmondás' és becsület egyetlen egy palladiumának, a' hitnek megrontására, megszegésére vezeti, nem lenne szükség; ugyanis az adó összeírása' módja a' levén, hogy az adóírók minden helységben hét, vagy több közlakóssal hitet tétetnek le 's őket minden adó alá tartozó tárgyak felől kikérdezik, ezek nem gondolva a' letett hit' szentségével, hogy helységekre sok adó ne essék 's hogy adójok után, mi a' több közterhek kivetésében is kulcsul szokott szolgálni, azokból is kevesebb háromolják rájuk, egy rakás személyt, marhát 's magán jóvedelmet eltagadnak. De ez erkölcstelenség' nagyobb súlya a' helybeli vad, tudatlan 's miveletlen lel-

készeket terheli, kik a' több parasztságnál csak annival miveltebbek, hogy szakállat viselnek 's a' lyturgiát el tudják hadarni. Némelyek írni, de még folyó írást olvasni sem tudnak; az illyek nem hogy erkölcsre tanítanak a' köznépet, sőt az erkölcstelenségben még megerősítik. Az adóírók pedig a' nekik szabott fizetést nem elégvén, több visszaélések közt az olly embert, ki nekik megfizet, az adóból kihagyják 's nyomoréknak, meghaltnak, vagy elvándorlottnak írják, és hogy e' miatt az adóban apadás ne legyen, az illyenek' földbeli birtokát, marháját másokra, sokszor olyakra írják, kiknek egy fark marhájok sincsen.

Az adó nem maradott régibb állapotjában, mert a' megyei tisztviselők szaporodásával, ezek' fizetése is növekedvén 's az állandó katonaság' fellállításával ennek tartási költsége is hozzá járulván, természetesen annak is növekednie kellett; mire nézve az igazgatás azt állandósítani és rendszerezni czélul tűzte ki magának. Ennek következménye az 1754-dik évben beállított adózási rendszer, az úgy nevezett Bethlenianum systema lett, 's ez van maiglan is gyakorlatban. Ehhez képest egy kereskedő 6 rhfrt; egy szabad ember vagy fegyverleves nemes 4 rhfrt, — egy urbéres 2 rhft, — az egyházi szolga, nyomorék 's cseléd 18 kr. p. p. főbeli adót fizet; egy köbölnyi vagy is 800 □ ölből álló szántó- 's 1-ső osztálybeli föld után 20 krt, — 2-dik osztálybeli után 16 krt. — 3-ik osztálybeli után 12 kr. — 4-ik oszt. után 8 krt. — egy hold szénarét után 8 krt., — magános és iparijövedelmek, u. m. gyümölcsös kertek, malmok, szeszegető üstök, haszonbérek, külömbféle kézi mesterségek után járuló' hasznoknak mindig tized részét, egy ökör, vagy ló után 24, — egy tehén után 20, — egy tulok, vagy tinó után 15, — egy

egy sertés után 5, — egy juh, vagy kecske 's egy méhkas után 3 krt.

Legmagassabbra hágott a' megye adója 1811-ben midőn az 35,376 rhft 7 krt tett, melyly öszveg a' bankjegyek' azon évi marczius' 15-én törént leszállításával még felebb rugott; ugyan is a' királyi főkörmányszék 1811-ben apr. 10-ről, 2603 szám alatt, az adóra nézve egy külön scallát küldött le, minél fogva az azon évi adó, a' banko czedulák' leszállított becséhez alkalmazódva, 159,193 rhftot, 31 's $\frac{1}{2}$ krt tett. Ez időn innen, kivált az 1813-dik, 1814-ik, 1815-ik és 1816-ik években békövetkezett terméketlen idők, az ezekből származott éhség 's a' köznép közt uralkodott életveszélyező nyavalyák miatt sok ember halt ki, vagy vándorolt el; a' helyben és életben-maradtak pedig marhájokat vagy mind, vagy nagyreszint eladták 's így az adónak csökkenni kellett; de melyly mind a' mellett is, hogy a' bankó czedulák helyébe lépett váltó czedulákban fizettetett, terhes volt 's még súlyosobba vált az által, hogy a' közállományi szükségek' fődözése' tekintetéből 1820-diki decemb. 21-én 11,593 főkörmányi szám alatt kibocsátott rendelet szerint minden forint után 20 krral szaporittatott; 1822-ben octob. 15-ől 10,252 főkörmányi és ugyanazon évi august 15-ől 2,687 udvari számok alatt kelt rendeletek' következtében pedig pengő pénzben fizettetni rendeltetett 's a' fizetés ma is ilyen pénzben történik.

Az 1846-ik évi adózási táblák szerint találtatott adó aláírva.

Szántó- föld; köb- le 8, 12, és 16 krjával.	Kaszáló- föld, holdja 8 kraj- czárjával Hold.	Magán és ipari jö- vedelmek tized ré- sze.		Ló, vagy ökör 24 kr- jával.	Tehén 20 kr- jával.	Tulok, vagy tinó; 15 kr- jával.	Juh, 3 kr- jával.	Kecske 3 krjával.	Sertés 5 krjával.	Méhkas 3 krjával.	Főntáni adó.		Összes adó.		
		Rft.	kr.								Rft.	kr.	Rft.	kr.	
Nagyhalma- gyi járásban Körösbányai járásban Riblitzei já- rásban Brádi járás- ban	3,220 ³ / ₄ . 3,015 ³ / ₄ . 3,616. 2,459 ¹ / ₈ . 6,330 ² / ₄ . 2,028 ¹ / ₈ . 2,331 ² / ₄ . 1,461.	781 48 1058 909 175 275 — 80 2 3176 31 5928 11	48 30 840 819 303 21 24 195 30 2795 15 5171 48	1058 840 819 1235 332 2110 37 702 188 5133 — 8702 25	909 819 1235 763 174 60 33 21 14 3515 30 5190 45	175 303 332 2110 60 33 21 14 3515 30 5190 45	275 21 24 37 702 188 5133 — 8702 25	— 80 2 3176 31 5928 11	80 2 3176 31 5928 11	2 3176 31 5928 11	80 2 3176 31 5928 11	195 30 2795 15 5171 48	30 2795 15 5171 48	188 5133 — 8702 25	14 3515 30 5190 45
Összesen	15,498 ³ / ₄ . 8,964.	2616 12 4888 3726 1584 2466 94 998 234 14,619. 16 24,993. 9	48 30 840 819 303 21 24 195 30 2795 15 5171 48	1058 840 819 1235 332 2110 37 702 188 5133 — 8702 25	909 819 1235 763 174 60 33 21 14 3515 30 5190 45	175 303 332 2110 60 33 21 14 3515 30 5190 45	275 21 24 37 702 188 5133 — 8702 25	— 80 2 3176 31 5928 11	80 2 3176 31 5928 11	2 3176 31 5928 11	80 2 3176 31 5928 11	195 30 2795 15 5171 48	30 2795 15 5171 48	188 5133 — 8702 25	14 3515 30 5190 45

1. *Jegyzet.* A' kaszálók az adózási táblákban szekérszám szerint adóztalanak; de mivel két szekér szénát ter-
mő kaszáló egy holdnak vétetik, ez okból az itt említett holdakat e' szerint kell érteni. Így a' szántóföl-
dek is — két köblös földet 1,600 □ öles holdra számítván — 7,749³/₈ holdat tesznek.

2. *Jegyzet.* Az összes adómenységhez járultak még a' főszámvevő hivatal által tett hozzáadások (additamen-
ta) és elengedések, (relaxatiók) melyek hozzáadása és levonása után az egész évi adó 25,598 rft 41 kr
teszen. — Ebből 5,905 rft a' megyei tisztviselők fizetése 's más megyei költségekre fordítatott, a' többi
pedig a' tartományi pénztárba folyt be.

Megemlítendő még az, hogy a' rendszerezett fizetéseken kívül a' felgyűjtött adóból sem a' megyei rendek, sem a' tisztség nem rendelkezhetnek; hanem ha csak egy-két forintnyi költségre lenne szükség, arról előbb tervezetet, költségi kivetést kell készíttetni a' mérnök által, 's ezt a' főkörmányszéknek felküldeni, hol a' terv' és költségek' felszámítása a' főszámvevő-hivatal által megvizsgáltatik, megjobbittatik, vagy helybenhagyatik 's azután viszont beadatván a' főkörmányszéknek; innen a' főbiztossághoz 's ettől a' megyei pénztárnokhoz intéztetik a' további utalvány (assignatio), 's csak ezután következik a' kívánt pénzőszveg' kifizetése. Ezen rendszerben van annyi jó, hogy a' szerfeletti, vagy ok nélküli kiadások megelőztetnek; de rossz oldala is van, mert sok irogatásba, idővesztegetésbe kerül 's e miatt sokszor a' megrendelt költség vagy elégtelenné, vagy éppen használhatlanná válik.

A' fennebbiekből kitetszik, hogy a' mostani adózási rendszer a' czélnak meg nem felel; sőt a' közalkotmányra nézve káros; ugyan is veszélyezteti *a)* az erkölcsiséget, *b)* törvénykezési institutionkat, *c)* igazságtalansággal van összekötve és *d)* a' királyi kincstárnak terhére van.

Hogy a' letett hit' szentsége mind az adóíró biztosok, mind az adó öszveírása' alkalmával felvett közadózók által számba nem vétetik, már említődött; 's hogy a' hitszegés az erkölcsiséggel össze nem fér, az tagadhatlan. Ebből következik törvénykezési institutionk' veszélyeztetése is. Törvénykezésünk legtöbb esetben esketéseken (inquisitiokon, humana fassiokon) alapul, ezeket pedig többnyire olly biztosok (regiusok) szokták végbenvinni, kik az adó összeírására is használtatnak; már az a' kérdés, hogy a' hitszegéshez szokott adóírótól lehet-e hiteles esketési munkát 's a' hit-

szegéshez szokott közadózótól lehet-é lelkiismeretes vallomást várni? — Bizonyosan nem; mert valamint az adóíráskor a' haszonlesés, nyerekedés, gazdagulási vágy szokott vezérelvök, ugy esketések' végbenvitelekor is könnyű az ilyenekhez szokott biztosokat a' hitelesség' és egyenesség', a' vallókat pedig az igaz mondás' útjáról ígéretekkel 's ajándékokkal eltéríteni. Ennek szomorú példáit igen sokszor is lehet tapasztalni 's még szomorubb következése az, hogy illy hivtelenül készült esketések miatt sok peresfél legigazságsabb keresetétől esik el.

Mondatott fennebb az is, hogy az adóíró biztosok ajándékokért a' tehetősebbeket az adózási róvatból kihagyják 's ezek földeit, marháit a' szegényebbekre írják, melly által a' gazdagoknak kedveznek, a' szegényeket pedig nyomják, terhelik. Van-é itt igazságosság? . . . . Ha ezek miatt az adónak egy része évenként felhajthatlan marad, vagy annak állittatik, — (mert az erdélyi egy millió rftot felyülhaladó adóbeli hátraléknak nagyobb része nem a' közadózók, hanem a' kezelő, vagy kezelésbe elegyedett tisztek' és adószedők' zsebeiben van) — és ha a' katonai adó ki nem telik 's a' hiány a' kincstár' jövedelmeiből pótlódik, nem válik-é ez a' kincstár' terhére?

Ezen indokokból tehát igen szükséges lenne, hogy az igazgatás országgyűlése előtt is, legalább ideiglenesen, egy új adózási rendszerről gondoskodnék; melly végre a' zarándmegyei régiebb adózási modort alkalmazni lehetne. E' szerint a' fő-kormánysház az adót minden törvényhatóságra kivetné, még pedig a' mostani, vagy több esztendei középszámítási öszvegben 's ennek a' községekre leendő kivetését a' törvényhatóságokra bizná; ezek pedig minden község' adóbeli öszses illetőségét az általok megállítandó kules szerint meg-

határozván, a' községekre bizatnék, hogy ezek minden tiszti, vagy adóírói befolyás nélkül, személy, birtok és marha után magok között egyenként kirójják; ez által legalább a' hitszegés, az adóírók' fizetése 's tartási költsége, az adózási összeírások' unalmas, költséges, sok időbe kerülő megvizsgálása kikerültetnék, 's az adó kiróvása is a' lehetőségig legigazságosabb lenne, mert ekkor mindenki tehetsége szerint részesülne az adózásban, 's eltagadás sem személy-, sem marha-, sem földben nem történhetvén, a' gazdagért szegény nem fizetendne. Az ekkép kirótt adó' felhajtása és bevétele a' közigazgatás' teendője lenne olly móddal, hogy szükség esetében annak felhajtásában a' járásbeli tiszt illő segedelemmel lévén, a' begyűlt pénzhez sem ő, sem a' falusi jegyző semmi szin alatt nem nyulna, hanem az egyenesen az adószedő' kezéhez 's innen a' hatósági pénztárba menne.

**Törvény-
kezés.**

Miután az 1526-diki siralmas mohácsi vész Zarándmegyét az anyaországtól el- és Erdélyhez szakasztotta, 's annak felső része, melly török iga alá nem jutott, előbb csaknem két század évig, utóbb pedig egy századnál tovább kevés kivétellel Erdélyhez is tartozott; ezen idők alatt az erdélyi perlekedési rendszerhez annyira hozzászokott, hogy Magyarországhoz 1699-ben történt visszakapcsoltatása után is arról lemondani nem tudott; mit a' jegyzőkönyveken kívül az 1741-diki pozsoni országgyűlésen hozott 18-ik törvényczikk is bizonyít. Az említett rendszerhez képest pedig

**Fiu-'s al- és
derékszék.**

a' megyében kétféle törvényszék volt, u. m. fiu-'s alszék (sedis filialis et partialis) és derékszék; (sedis generalis) de ezek 1764-ben eltöröltettek 's helyökbe a' folytonos szék (tabula continua) álltatott be. Ennek számára 1780-ban újabb út-

**Continua
tabla.**

sítás küldetett le a' felségtől, de mind e' mellett is 1784-ben a' folytonosszék is módosított; 1787-ben pedig eltöröltetett és alsóbb székek (fora subalterna) állítottak fel. Mindezek II-dik József császár' 1790-ben januar' 28-kán kibocsátott királyi visszavonó leirata által (rescriptum revocatorium) megsemmisítették 's az 1791-beli 96-ik és 97-ik ideiglenes törvénycikkekhez képest a' fiu- 's al-, úgy a' derékszék visszaállított.

Ezen csak most említett törvénycikkek sze- *Fiu- és al-*
rint a' fuszék elibe tartoztak a' nemtelenek mind *úgy derék-*
polgári, mind bünfenyítő perei; az alszék pedig *szék tár-*
a' nemesek' száz forinton alól levő ügyeit ítélte *gyai.*
el. A' derékszék az úri, fiu- és alszékekről fel-
kért (apellált), a' megyei községek között táma-
dott határ feletti, a' nemesi bünfenyítő 's pana-
szos (querulosus, repositionalis processus) és azon
ügyeket, mellyek folytatását a' Helybenhagyott tör-
vénykönyv 4-ik része' 1-ső czíme' 12-ik czikke
a' perlekedő felek' tetszésére bizta 's mellyeket
világos törvény más székekre nem rendelt, látta
el. A' fiu- és alszék' elnökei az elsőbb altisztek, *Elnökei.*
u. m. az alispán, vagy főbiró, tollvivője az aljegyző, *Tollvivők.*
birái hét, a' rendek által közgyűlésileg vá-
lasztott táblabirák (assessorok) voltak. A' derék-
szék' elnöke a' fő-, vagy alispán, tollnoka a' fő-
jegyző, birái tizenkét megyeileg választott táblabi-
rák; — táblabiróságra pedig csak olyanok vétet- *Táblabirák.*
hetnek föl, kik az 1791-beli 33-dik törvénycikk
szerint hiteles bizonyítványokat mutatnak be ar-
ról, hogy az erdélyi, vagy magyarországi valame-
lyik cancellarián, vagy patvarián előmenetelesen
gyakornokoskodtak 's a' törvényes eljárásokkal is-
meretesekek, vagy kik a' megyei törvényes székekeni
szorgalmas megjelenésök 's ott meritett ismeretsé-
gök által magokat arra érdemesitenék.

Illy törvénybeli ismeretekkel felruházott egyének' szüke 1807-ben august' 11-én tartott közgyűlésökben arra birta a' megye' rendeit, hogy a' fiu- 's alszéket a' derékszékkel, *közönséges törvényszék'* nevezete alatt, egyesítsék 's a' birák' számát az elnökön, altiszteken 's jegyzőkön kívül 14 számban állítsák meg, mit azonnal életbe is léptettek. Később 1813-iki januar' 12-kén a' birák' számát tizenkettőre szállították le, minélfogva a' megírt számu birákon kívül a' közönséges törvényszék' személyzete a' főispánból mint elnökből, alispánból, főbirából, fő- és aljegyzőből mint tollnokokból, áll; de ezeken kívül megjelenési és szavazati joggal birnak minden különbség nélkül — a' fennebb említett törvénczikkekhez képest — a' táblabiráknak felvett egyének, napi fizetéssel azonban csak a' választott ülnökök láttatnak el. Az ekkép szerkezett törvényszék' tárgyai mindazon perek, mellyek valamint a' fiu- 's al-, úgy a' derékszékhez is tartoztak. Ezen egyesítésnek azon jótékonyága van, hogy egy felviteli székkal (appellatorium forum) kevesebb van, 's a' perek' különben is lassu és sok időbe kerülő folyása evvel is rövidítettetik. Valamint azonban minden jónak, úgy ezen rendszernek is voltak ellenei, irigyei, kik bal-feladásokkal arra birták a' főkörmányszéket, hogy 1817-ben junius' 23-kán 507 szám alatt kiadott rendeletében csak úgy adja ahhoz megegyezését, ha a' fiu- és alszék a' derékszéktől, mint felebbviteli széktől (apellatorium forum) megkülönböztetődnek 's a' judicialis taxák a' peres felek' állapotjai szerint vétetnek; mire a' megye' rendei 1818-ban majus 6-án visszairtak ugyan, hanem siker nélkül, 's a' főkörmányszék 1818-ban julius' 20-án kelt 7,633 szám alatti rendeletére a' fiu-, al- és derékszék 1819-ben februar' 9-én a' megye' rendei által vissza-

állíttatott. De ez állapot nem sokáig tartott, mert a' fölség azon évi majus' 21-én 1,562 udv. szám alatt kelt rendeletében a' törvényes székek' egyesítését helybenhagyni kegyeskedett 's azóta így egyesülve üdvösön is folytatja működéseit; a' hat, u. m. farsangi, nagyböjti, húsvét és pünkösöd utáni, sz. István- és sz. Mártonnapi törvényszakokon üléseit rendesen megtartja 's addig folytatja, míg az ítélet alá bocsátott pereket — mellyek közül némellykor kettőt hármat csak azon okból tesz át a' következő törvényszakra, hogy az ülések első napjain azalatt, míg az ügyvédek a' függőben levő perek közül néhányat elkészítenek, amazok' felvételével legyen mit foglalkoznia. A' közönséges törvényszék 1846-beli hat törvényszak alatti foglalkozása a' következő kimutatásból kitetszik; tárgyaltattak, vagy hozattak tudni illik.

a) szabályozó, vagy szorgalmazó	fölkormányozási rend- letek.	4 számmal	
b) folyamódásokra tudósításo- kat kívánó		12	—
c) folyamódásokat elhatározó		18	—
d) rabok elleni perekben kelt ítéleteket közlő		14	—
e) folyamódásokra tett tudósi- tások		12	—
f) perközbeli (incidens) ítéletek		66	—
g) polgári perekben derekas (meritalis) ítéletek		36	—
h) bünyfenyítő keresetekben de- rekas ítéletek		25	—
i) esketések' hitelesítésére ki- rendeltetések		74	—
k) a' jegyző-hivatal előtt tett nyilatkozatokról szóló jegyzői jelentések		78	—
l) egyes személyek' kérelmei		19	—

m) perbeli költségek' megállítási	25 számmal
n) perbeli díjak' befizetései	13 —
o) tiszti jelentések	12 —

Ezek közül volt a' polgári perekből

aa) úrbéri kereset	2 —
bb) panaszos —	5 —
cc) kisebb erőhatalom feletti	30 —
dd) osztályos	3 —
ee) zálogos kereset	18 —
ff) haszonbér feletti	2 —
gg) becsmértési	2 —
hh) adósságos	6 —
ii) korcsomárolási jog iránti	2 —
kk) örökösödési	1 —
ll) egyezés megszegéseérti	1 —
mm) kárpótlás feletti	1 —
nn) számvételes	1 —
oo) határkijáratási	1 —

A' bünfenyítő perekből

pp) tolvajságért-, vagy lopási gyanuérti.	12 —
qq) gyilkosságérti	4 —
rr) nősparáznaságérti	1 —
ss) kétnyelvűségérti	1 —
tt) rendőrségi kihágásérti	1 —
uu) kegyetlenkedésérti	2 —
vv) királyi adó' elköltéseérti	1 —
ww) fenyegetődzésérti	1 —
xx) mérgezésérti	1 —
yz) hamis levél' készítéseérti	1 —

Itt megjegyzendő az, hogy némelly keresetben egy társaságban több bűnös alperes is pereltetik meg.

A' fennebbiekkel összefüggőleg.

a' közfogházban az év' elején volt 23 rab.

Azon innen az esztendő lefolyta alatt

vitetett fogságra . . . . . 85 egyén.

Ezek közül elbocsáttatott . . . . 65 rab,

meghalt . . . . . 1 —

az év végével megmaradt 42 —

Az év' lefolyta alatt megítéltetett, és

pedig büntetésre 46 —

— — — — — fölmentetett . 16 —

— — — — — végével ítéletlen maradt 26 —

Az év' kezdetével jött át a' mult évről

megítélve . . . . . 20 —

Az év' lefolyta alatt elszökött, de is-

mét hurokra került . . . . . 3 —

Hátra van még a' királyi kamarai igazgatás' *Kamarai igazgatás.*
szemléje, melly tulajdonkép a' megye' közigazgatásának alávetve nincsen; de közérdekére nagy és jótékony hatást hoz elő; ennél fogva legyen szabad röviden erről is megemlékezni.

A' királyi kamara' e' megyébeni igazgatása három ágra szakad; *bányászatira, sóbelire és gazdálkodásira.*

A' bányászati tiszthatóság áll egy kerületi bányaigazgatóból (bergverwalter), egy ellenőrből, egy gyakornokból, egy irtokból és két hegymesterből (bergmeister); függ a' közönséges udvari kamarától; a' hazai kincstári tanácstól, a' zalathnai k. uradalmi igazgatóságtól, 's a' törvényes tárgyakban, mellyek a' bányászatot illetik, a' bányászati törvényszéktől (berggericht). Kezelése és tárgyalása alá tartoznak minden bányászatot illető dolgok, különösen a' királyi bányákra 's a' magánosok' kamarai igazgatás alá vetett bányáira való felügyelet; új bányák' keresése, kutatása, a' nyert arany' beváltása, bányaszemlék (oculatio); kisebb érdekű bányászati ügyek' ellátása 's a' bányászok adóztatásárolí gondoskodás; melly czélból az adó összeírása' alkalmával az olly községekbe, hol bányász egyének laknak, maga részéről is küld ki egy biztost.

Helyén lesz itt a' megye' kerületében fekvő bányákból 1845-ik évben napfényre hozott termés-, vagy nyers arany' és ezüst mennyiségét és ezek' beváltási értékét megemliteni.

a) A' brádi és körösbányai aranyváltásoknál 252 márk, 11 lat, 1 grán és két denár arany vevődött be, mellynek váltságául fizetett a' királyi kamara . . . . 49,170 rfrt 59³/₄ krt.p.p.

b) A' kamarai igazgatás alatti bányákból adatott be 459 márk, 10 lat, 2¹/₄ denár arany, minek pénzbeli értéke volt 169,004 rfrt 58 krt p. p.

c) Ugyanezen bányákból 542 márk, 11 lat, egy gr. és 3 dr. finom ezüst váltatott be 13,025 rfrt 7 krral p.p.

Igy csak ezáltal 231,201 rfr 7 krt p.p. tevő pénzösszeg jő a' megyében évenként forgásba 's ez mindegyre növekedik; mert 1847-dik évre csupán a' kamarai igazgatás alatt levő bányászat' költsége előlegesen 232,558 rfrtra p. p. számított fel.

Nagyhal-

mágyi só-
raktár.

A' nagyhalmágyi sóraktár 's a' mellérendelt tisztek nem függenek ugyan az erdélyi kincstári tanácstól, hanem a' magyar királyi kamarától; de mivel ez a' megye' határán belől van, hallgatással mellőzni nem lehet. A' nevezett raktár melletti tisztek' személyzete áll tehát egy pénztárnokból mint főnokból, egy ellenőrből, egy mázsamesterből, egy mázsásból, egy pajtaőrből 's 94 határszéli örökből, melly személyzet összes fizetése 9,920 rfrtot p. p. teszen. Kötelességök abból áll, hogy a' Marossolymosról évenként tengelyen beszállíttatni szokott mintegy 12—14,000 mázsa sót számba veszik 's ennek egy részét az arad- és

biharmegyei közelebb fekvő helységek' lakósaínak — mázsáját 6 rfr. 22 kron p. p. számítva — kész pénzen eladják, más részét pedig, mintegy 8—10,000 mázsát tengelyen Biharmegyébe Nagyváradra tovább szállíttatják. 1846-ban Marossolymosról 13,900 mázsa só szállíttatott be; ebből, valamint a' mult évi maradványból 4,000 mázsa eladatott, 8,000 mázsa tovább szállíttatott; 's jövő évi szükségre 2,500 mázsa megmaradt.

A' kamarai igazgatás' gazdálkodási ágának *Kamarai* kisebb a' kiterjedése; az csak hét helység urbéri *gazdászata* szolgálata' felhasználásából állván; mellyek közül hat község a' devai fiscalis (koronai); a' hetedik pedig a' zalathnai nem koronai, de közbeszédben mégis fiscalisnak nevezett királyi uradalmakhoz tartozik. A' dévai uradalomhoz tartozó hat falunak van egy ispánja, kinek tiszti lakása azok' egyikében van, 's mivel az uradalomnak itt, az az erdőkön kívül, semmi majorság földje sincs, az urbéri erő szakmányképpen a' dévai gazdaságra fordíttatik. A' zalathnai uradalomhoz csatolt hetedik helység az abrudfalvi uradalmi ispántól függ, 's urbéri ereje részint a' zalathnai olvasztó kemenczék körül kívántató kézi munkákra, vagy fuvarozásokra használtatik, részint kész pénzel megváltatik. A' dévai uradalomhoz tartozó ispánság' kész pénzbeli jövedelme 1846-ban 1,297 rfr. 11 krt p. p. tett.

Végre megemlítendő még a' posták állapotja; de erről kevés a' megjegyezni való. A' megye' sokszori kérésére 1845-ben szeptember 1-séjén két levélszedőség nagy nehezen felállíttatott; egyik Körösbányán, másik Nagyhalmányon van, 's mindkettő a' nagyszebeni főposta-hivataltól függ. Ezek — kivevén a' hivatalos levelek' ingyenes hordo-

Posták.

zásabeli hasznát — a' királyi kamarának nem sokat jövedelmeznek; a' mi kevés kész pénzbeli jövedelem lenne, azt felemésztik a' levélszedőségek' szintén csekély fizetései. Fen említett idő előtt a' megyében posta nem volt 's mind a' hivatalos, mind a' magán leveleket a' Hunyadmegyében levő dévai postára kellett feladni 's innen kivenni; mívégre a' megye lovas legiónak it használta, a' királyi kamarai hivatal pedig e' végre különös fizetéssel ellátott levélhordozókat tartott. De ezen kezelés fáradsággal, sokszor bosszantás- 's hátramaradásokkal volt összekötve; ugyan is Dévára a' Maros' vizén kellett-én átjutni, téli, fagyos időben a' Maroson sokszor hetekig sem lehetett átmenni 's a' levélhordozók mindannyiszor üresen voltak kénytelenek visszatérni.

Hadi ereje.

Különös hadi ereje a' megyének nincs, hanem szükség esetében a' hazai három 's egy lovas ezredet nevezetes számú újonczokkal pótolja; kikből

1815-ben állított	. .	153	egyént.
1822-ben —	. .	63	—
1825-ben —	. .	47	—
1828-ban —	. .	66	—
1830-ban —	. .	70	—
1831-ben —	. .	51	—

tizenhat év alatt tehát, és az elsőt kivéve, béke idejében állított 450 katona-újonczot. Az utolsó állítás után a' kormány többet nem szorgalmazván, a' fogdosás elmaradott és az ezredek hiányai újonczszedés (werbung) által intéztettek kipótoltatni, de nem nagy sikerrel, kivált e' megyében; mert az oláh nép irtózáván a' fegyverviseléstől, annak hordozására magát önkénytesen el nem hatarozza. Midőn az uralkodó felség 's a' haza érdekei megkívánják, 's így a' nemesség felkelése

(insurrectio) szükségessé válik, ilyenkor a' megye sem marad hátra. Így állított 1741-ben az egész, régi kiterjedésében még meg volt megye, 53 kapuszám után, a' magyarországi tíz lovas és kilencz gyalog ezredhez 212 gyalog 's 65 lovas vitézt; kiknek egyenruhája kék-szinü, veressinoru készülettel — loding —, veres tarsoly sárga szíjjal, magyar süveg veres vitézkötéssel, veres öv, bakkancs és fehér köpenyeg volt. Ezeknek egy ütközetben tanusított bátorságukról a' levéltárban egy vezéri tudósítás van, melly az ütközet' körülményeit leírja 's a' nemesek' vitézségét dicséri, de a' vezér' neve a' rossz írás mián olvashatlan. 1809-ben hasonlólag felkelt a' megyei nemesség, midőn 17 lovast 's az összeirt 150 gyalogból csak 105-öt állithatott ki 's a' többi' kiállithatására az akkori megszorult körülmények közt kényszerítő eszköz nem volt. A' gyalogság' egyenruhája sötét szürke posztóból készült kabátból királyszín-veres gallérral 's sárga gombokkal; fehér nadrágból kék sinorral; fekete csákóból, bakkancsból és szürke ujjas köpenyegből; — a' lovasságé pedig kék mentéből, nadrágból, dolmányból kék-sinoru készülettel 's sárga gombokkal, fekete csákóból és olly köpenyegből, millyen lehetett, állott.

Zarándmegye a' sz. István király által alkotott törvényhatóságok' egyike volt, miben több történetírók megegyeznek, 's fennebb már megemlitett régi kiterjedése meg is kívánta, hogy egy külön megyévé alakuljon. Hunyadi Mátyás király' idejében is a' magyar korona alá tartozott, miről az 1478-ik évi országgyűlés' 7-ik törvényczikke bizonyosságot tesz; és így Magyarország' egy része volt egész az 1526-ban történt gyászos mohácsi vészig. Ekkor kezdődik különös története, ekkor volt kezdete a' sors' azon csapásainak, mellyek

Története.

szinte két század év alatt sujtották; ez után nyögött a' felette és birtokáért versenyző romai császárok', török szultánok' és erdélyi fejedelmek' hadainak zsákmányolásai és pusztításai alatt; kik három, akkori időben nevezetes erősségeinek, u. m. a' jennei, világosi és déznai váraknak birtoklása felett egymás közt szünetlen czivódtak, azokat hol egyik, hol másik hatalom ostromolta 's igyekezett bévenni. Ez alkalommal a' vidék, de különösen a' megye' alsó része, hol ezen erősségek feküdtek, legtöbbet szenvedett 's ez is lesz egyik oka annak, hogy az akkori nemesség ezen vidékről mind elpusztult.

Hogy e' megye mindenkor a' vizsály' almája volt, az abból is kitetszik, hogy Zarándmegye sem a' Maximilián romai császár és Zápolya János Zsigmond közt 1570-ben, sem a' Rudolf császár és Báthori Zsigmond közt Prágában 1595-ben, sem a' Rudolf császár és Bocskai István közt Bécsben 1606-ban, sem a' Mátyás herczeg' küldöttjei és Báthori Gábor' követjei közt Kassán 1608-ban, sem a' II-ik Ferdinánd és Bethlen Gábor közt Nicolsburgban 1621-ben, sem a' III-ik Ferdinánd császár és első Rákóczi György között Esztergomban 1645-ben kötött béke pontjai közt nem emlittetik, sőt az 1602-ben februar' 22-kén tartott posoni országgyűlésen kelt 3-dik törvényczikkben is az Erdélyhez tartozó magyarországi vármegyék közül csak négy, u. m. Bihar, Közép-Szolnok, Kraszna és Máramaros említődnek fel; és így, mintha az egyezkedő hatalmasságok titkon abban állapodtak volna meg, hogy kinek fegyvere szerencsésebb leend, azé legyen Zaránd' birtoka is.

A' mohácsi szerencsétlen ütközet után tehát Zápolya János, akkori erdélyi vajda, 40 ezeret tevő hadsergével Szegednél állá, 's ereje' nagyságában hívva a' magyar királyságról kezdett álmodozni, gondolván, hogy II-ik Lajos' elestével 's az országban a' gyászos ütközet után elterjedett rémülés közt a' zavarosban könnyen halászhatand; addig is azonban, míg királyságai megválasztatását elérhetné, a' háta után 's Erdély szomszédságában fekvő megyéket magáévá tette 's mint erdélyi vajda Erdélyhez kapcsolta. Ekkor szakadt el Zarándmegye legelőbb Magyarországtól. Zápolya Jánosnak 1526-ban

november' 1-én Székesfehérváron magyar királlyá lett megválasztatása után I-ső Ferdinánd romai császár Posonba új országgyűlést hirdetett 's ott ő választott magyar királynak. Ennélfogva sergeket gyűjtván, azokat Zápolya ellen küldötte; minek következtében a' két király' sergei Tokajnál egymással szembeszállván, a' Zápolya' katonái meggyőzettek 's Zápolya kénytelen vala Lengyelországba Tarnowba szaladni. Ekkor Erdély' nagyobb része 's evvel együtt Zarándmegye is Ferdinánd király' hatalma alá tért vissza; de 1529-ben a' törökök Budát elfoglalván, Zápolya újra vérszemre kapott, 's Báthori Istvánt erdélyi vajdává nevezvén ki, általa az alsó magyarországi részeket újból elfoglaltatta, melly alkalommal Zarándmegye Magyarországtól viszont elszakadott 's az 1538-ban kötött váradi békéhez képest Erdélyhez csatoltatott.

Zarándot, a' csak most említett béke' erejénél fogva, Izabella Zápolya János' özvegye is birta, ki 1542-ben váradi püspök — Martinuzi György' kormánya alá adta a' Tisza 's Körös közt fekvő tájékat, melly Zarándvármegyét is magában foglalta. Ezt azon körülmény is igazolja, hogy midőn György barát Izabellától el — 's Ferdinánd császárhoz átállani kívánt 's ezért őt az erdélyi rendek az enyedi országgyűlésen honárulónak nyilvánították, ez ellen ő menteni kívánván magát, Enyedre sietett 's útját Körösbánya, mint kormánya alatt álló 's ennélfogva bátorságosabbnak vélt hely felé vette, melly helység régebben is Zarándmegye' egy kiváltságos mezővárosa volt. Hogy pedig ezen időtájban Zaránd már Magyarországhoz nem tartozott, kitetszik az 1548-ban tartott posoni országgyűlésen kelt 19-dik törvényczikkből, mellyben meghatároztatik, hogy minő időben 's melly törvényhatóságokban tartathatnak a' törvénykezések; de e' törvényczikkben Zaránd nem, 's csak is Szathmár-, Máramaros-, Kraszna- és Szolnokvármegyék említetnek.

Izabella 1551-ben a' kolozsvári országgyűlésen Erdélyről 's a' magyarországi részekről lemondván, Zarándmegyének is az anyaországhoz 's Ferdinánd' kormánypálczája alá kell vala visszatérni; de ezt a' török megelőzte, mert Csanáddal, Araddal 's Zederlakával Világosvárt 's Jenőt is egész vidéké-

vel együtt elfoglalta 's ekkor került Zarándmegye' három alsó kerülete legelőbb török iga alá, miről a' főkormánysház 1700-ban 701 szám alatt tett felséghezi felirata is emlékezik némileg. E' történet a' következő szóbeli hagyományban maradt fenn: Zarándmegyét keletről Alsófejértől a' többek közt egy csúcsos Morurosu (melly oláh szó 's magyarnyelven veresalmát jelent) nevű hegy választja el; ezen határjel a' Zalathnára vezető úttól, a' grohási hegytetőtől nem messze, jobbra fekszik. Ez a' török fővezérnek értésére adatott; mivel pedig ő Erdélyből, mint Zápolya fejedelem' barátja, semmit is elfoglalni nem akart; alvezérének, kit a' vidék' elfoglalására beküldött, meghagyta, miként a' foglalást csak a' Morurosuig tenné. Az alvezér tehát bejövén a' megyébe, midőn Körösbányán lenne, az itt egybegyűjtött vidéki lakosoktól tudakozódik, hogy hol lenne a' Morurosu? — ezek pedig — történetből-, értetlenségből-, vagy készakarattól-é? nem tudni — egy régi veresalma-fát, melly épen a' Brád felé vezető út mellett, a' czebei és mesztákoni határok között állott, mutattak meg neki. E' helyen a' török vezér megáll, dzsidáját felüti 's az ezen felül fekvő vidéket erdélyi résznek, az ezen alól lévő pedig török hódoltságnak nyilatkoztatja. Ezen hagyománynak lehet valószínűsége 's hitele is; mert Körösbányáról, melly a' török' keze alatt maradt, Brádra, melly Körösbányától csak egy mértföldnyi távolságra esik, de melly az Erdélynek hagyott részhez tartozott, a' vásár a' török foglalása alatt költözött át; — e' mellett a' Körösbányán alól lévő vidéken lakott régi nemesség mind elpusztult, az azon felül fekvőben pedig megmaradt 's ma is virágzik. A' török ezen foglalása 44 évig tartott 's a' megye ezen története' előadása is egy ideig inkább a' török által elfoglalt megyei részeket illetendi.

Kendi István I-ső Ferdinánd' vezére 1565-ben elfoglalta ugyan Jenőt, de 1566-ban megint visszavette a' török nem csak Jenőt, hanem Világosvárt, Déznát és Pankotát is 's birta 1595-ig, midőn Borbély Gergely Báthori Zsigmond- erdélyi vajda' vezére a' lippai várat a' töröktől elvevén, akkor ez önkényt oda hagyta a' világosvári 's déznai erősségeket is. Az elfoglalt vidék így 44 évi török iga alatt léte után az alól

megszabadult 's a' megye nevezett erősségeivel együtt Báthori Zsigmond- erdélyi fejedelem' keze alá jött, mit az 1596-ba januar 15-kén Posonban tartott országgyűlés' 35-ik törvény-
cikke is bizonyít.

Báthori András — cardinal — 's erdélyi fejedelem' idejében 1599-ben a' törökök a' tatárokkal együtt megtámadták Jenő várát, mellyet bé nem vehettek ugyan, de a' várból ellenők kiűtött 300 számból álló őrszerget annyira lekonzolták, hogy hirmondó is alig maradott közzülök; aztán pedig a' vidéket egész Körösbányáig kirabolták 's elpusztították. Azonban a' török császár a' lippai, jenői 's más várak' visszaadását követelék, mire Báthori András Gávai Miklós 's Budai Ferencz követeit küldé a' török nagy úrhoz 's ezek által azt kérte, hogy a' nevezett várak' — mellyeket Báthori Zsigmond magáévá tett volt — visszakívánásával hagyna fel.

Báthori András' szerencsétlen halála után az erdélyiek' egy része Mihály vajdával tartott, más része pedig ellene volt 's tordára sereglett össze; Mihály vajda tehát 1600-ban ezek ellen indulván, Barcsai András' vezérlete alatt a' jenői őrseregeket is magával vitte, de megveretve, Erdélyből kiűzötve 's Oláhországban a' lengyelek által is legyőzötve, Bécsben Rudolf császárhoz kívánt folyamodni, 's mivel útját Erdélyen át szándékozott folytatni, erre Kornis Gáspár akkori Erdélyi helytartótól nyert engedelmet; mihez képest tervezett útját Körösbányán keresztül Belényes felé vette.

Ezután Zarándmegye Rudolf császár' egyik vezére — Básta György' kezére került, ki Báthori Zsigmond' vezére — Borbély Gergelynek 1601-ben Dévára küldött követei által azt izeni; hogy Dévát adná át, mivel Várad, Huszt, Kövár és Jenő már birtokában lévén, Dévát is könnyen megveheti. Azonban Világosvárt, melly erősség Báthori Zsigmond — erdélyi fejedelem' hatalma alatt maradott, meg nem vehette; 's miután 1602-ben Székely Mozses Básta György által Gyulafejevárnál megveretett volna, ennek egyik vezére Szelestei Világosvárba vette magát, hanem nem sokára ugyanazon évben a' jenői vár' akkori vezére 's a' császáriak' hű követője Pethneházi István' incselkedései és ravaszsága által, Fekete Máté' közbejöttével

megöletett. Ekkép Világosvár a' császáriak' kezére került, de kik birtoklásának nem sokáig örvendhettek, mert Pethneházi gondatlansága miatt a' törökök bévették; azonban ezek sem hosszas ideig birták, 1606-ban magát akkori erdélyi fejedelem — Bocskai István' vezérének feladván.

Jenőnek a' császáriak' kezére lett kerülése után Básta György a' jenői, lippai, és váradi őrsergekkel a' temesvári külvárost pusztította. A' megye felső része azonban Székely Mozssessel tartott 's hadi népével ennek sergeihez csatlakozott, sőt az erdélyi hadak' egyik vezére, Borbély Gergely Szászvároson gyűlést hirdetvén, oda a' zarándmegyei nemesség' nagy része is megjelent. Ugyan ekkor a' jenői, lippai 's váradi hadak más császári seregekkel egyesülvén, a' Maros mentében Erdély felé Borbély Gergely ellen indultak; de Barcsánál megverettek 's visszaűzettek. A' Székely Mozses és Ráduly oláhországi vajda között Brassónál 1603-ban július 17-kén történt ütközet szerencsétlenebb volt; ugyan is ebben a' többek közt Ribitzei Albert Zarándmegye főispánja 's a' megye felsőbb részéből Székely Mozses' segítségére kiállott hadsereg vezére is elfogatott, 's nem sokára ezután Fogarasban Básta György által megöletett.

Hasonló szerencsétlen volt az 1604-ik esztendő. Ekkor a' ráczok ütöttek bé a' megyébe 's pusztítottak különösen a' Körös' mellékén, mikor is a' vidékbeliek' nagyobb része magát a' halmágyi várba, a' Kasza-család' tulajdonába vette, de itt sem lehetett ment a' nyomoruságtól, 's a' rabságtól csak a' legnagyobb pénzbeli áldozatokkal menekülhetett meg, e' mellett elesége elfogyván, a' döghalál (pestis) közöttök kiűtött, minek sokan lettek martalékaivá. Ez évben Jenőt a' Bocskai katonai armánnyal visszafoglalták.

Sokkal nagyobb vést hozott az 1605-ik év. Ebben a' temesvári török basa a' megyébe kétszer ütött bé 's pusztított. Előbb, midőn Medgyesen országgyűlés tartatott, a' körösbányai vidék pusztított el 's a' halmágyi kastély nehezen menekedett meg a' pusztitástól; másod ízben pedig ez tovább terjedett; ekkor a' török vajda-hunyadig rabolt 's mind e' mellett Lippát és Jenőt, mint a' török hódolmányhoz tartozó he-

lyeket, visszaadni kívánta, de ekkor czélt még nem érhetett. Azonban 1612-ben Báthori Gábor az erdélyi fejedelemségre vágyván, Géczi András követé által Achmed török császárnak azt igéré, hogy ha őt Erdély' fejedelmévé teszi, akkor Lippát, Jenőt és Váradot ő is átadja neki. Ugyanezen ajánlatot tevő Bethlen Gábor is, ki 1613-ban fejedelemségre jutása után Lippát 's Aradot át is adta a' töröknek, de Jenőt nem adhatta, mert ennek vezére abban megegyezni nem akart 's ennél fogva Jenő ez alkalommal török kézre nem került; sőt 1636-ban, midőn I. Rákóczi György fejedelem Bethlen Istvánért a' budai török basával hadba keveredett, Rákóczi táborát Jenő körül szállította le. Később 1657-ben II. Rákóczi György fejedelem, a' török kívánságára, a' fejedelemségből letétetvén 's helyébe Rhédei Ferencz választatván, midőn ezen új fejedelem a' jenői őrsergeket maga iránt hittel kívánta volna lekötelezni, ezek, Rákóczi György' unszolására, a' hitletételt megtagadták; ezek között volt Ujlaki László jenői kapitány is. Ez alkalommal a' török Jenőt vidékével együtt újból kívánta magának átadni, min Rákóczi kapván, azon szín alatt, hogy a' hazának kíván szolgálatára lenni, a' jenőieknek segítséget ígér 's újból fejedelmi czímmel kezd élni, sőt 1658-ban januar' 24-én törvényezikkbe téteti azt, hogy ő a' haza' végerősségének, Jenőnek török által czélba vett elfoglalása' megakadályoztatásáért fogadtatott vissza a' fejedelemségbe. De mindezek mellett is Jenő' vára és vidéke a' török igát még sem kerülhette ki; a' török nagy vezér még azon évben 100 ezer emberrel 's töméntelen ágyuval indult Jenő ellen; a' vár kapitánya Ujlaki Miklós pedig átlátva, hogy a' keze alatt levő kicsiny erővel a' várat foganatosan nem védelmezheti, azt a' töröknek feladta; miért Rákóczi György Ujlakinak 's még négy tisztársainak fejét vétette. Ez időben foglalta el a' török újból Déznát, Világosvárt, Pankotát 's nem sokára Váradot is, miután az 1660-ban kötött egyezésben megállíttatott, hogy mivel Jenő, Káransebes, Lugos és Várad nevű erősségek Erdélytől elfoglaltak 's ezáltal erdélyi fejedelemség' jövedelme megcsonkult, a' török vezér Ali basa is köteles a' török nagy urat rábírní, hogy az erdélyi adóból valamit engedjen el.

Az előbbieket összevetve 's az erdélyi törvényeket is számba véve, ezekből kitűnik, hogy az erdélyi fejedelmek Zarándmegye' három alsó kerületét, az 1538-ban történt varadi beke' megszűntével nem alku mellett, hanem a' fegyverek' erejénél és szerencséjénél fogva 's folytonosan csak 1606-tól 1658-ig birták és törvényszerűleg is csak ez idő alatt, u. m. 1617-től 1653-ig rendelkeztek felőle.

Ezután már a' rabló 's pusztító török' uralkodásának hanyatlási ideje 's a' magyar nemzet' szabadulása' órája közeledett. A' római császár' győzelmes fegyvereinek szerencséje szülte 1699-ben a' karloviczi békét, mellynek erejénél fogva a' török Magyarország' birtokáról egészen lemondott, kivéven a' temesvári bánságot, melly azonban 1716-ban hasonlólag visszatért a' magyar korona alá. 1699-ben szabadult meg Zarándmegye is a' török szolgaság' súlya alól és visszatért az anya-Magyarországhoz; mire mutat a' főkormányshéz' 1702-ben szeptember' 2-kán a' részekbeli (partium) megyék' sója dolgában a' felséghez tett felirata is, mellyben Zaránd nem emlittetik. Ekkor kezdett a' megye is holmi hivatalos dolgokról 's nevezetesen a' perek' folyamáról jegyzőkönyvet vinni, mellynek útmutatása szerint 1700-ban július' 23-kán megállíttatott, hogy a' császári katonaság' számára az előfogatok (vecturák) miként adassanak 's meddig hajtassanak; például: Brádtól Halmágyig, innen Sebesig, innen Jenőig 's Jenőtől Aradig, vagy Gyuláig. Ugyanezen jegyzőkönyvi bizonyítás után a' megye' gyűlései Brádon, Ribitzén, Halmágyon, Vákán, Pojenáron, Kristsoron, Lunkán, Diétsen, 's a' későbbi számadásokhoz képest 1732-től 1745-ig Brádon, Ribitzén, Aradon, Borosjenőben és Simándon tartattak.

Következett erre ama híres kuruczvilág, vagy a' Rákóczi Ferencz által előidézett szerencsétlen polgárháboru, mellyben Zarándmegye is részt vett 's minek árát sokan meg is adták; ugyan is Rákóczi' egyik vezére Károlyi Sándor 1710-ben Szentiványi és Cserei János alvezéreit számos kurucczal Zarándmegyére küldi, hogy e' vidéken át Erdély felé belebb nyomuljanak, de egy Wallestein nevű német tábornok által Ribitzénél megverettek 's nagyobb pártfogóik, Csiszár Miklós,

Ribitzei György, Görög Flora 's mások is elfogatván, Aradra fogságba küldettek, honnan az első 180, a' más kettő száz száz forint 's a' többek kevesebb váltsággal menekedtek meg. Az ütközet után más nap a' labanczok (császáriak) Brádon pusztítottak 's raboltak, mit az akkori jegyzőkönyv brádi veszedelemnek nevez.

Az 1711-ben april' 9-én Nagy-károlyban történt egyezés következtében a' kuruczháboru megszűnván, a' magyarországi részek, u. m. Kraszna, Máramaros, Arad, Bihar, Kővár, mellyek még mind Erdélytől függtének 's ezekkel együtt a' fennebbiek szerint, a' már egyébiránt is Magyarországhoz csatlakozott Zaránd is visszaadattak Magyarországnak. Ezután csendességben élt a' megye 1735-ig, midőn az alsó részében lakó némelly nyugtalanok Pero nevű pártfőnökük' vezérlete alatt felkeltek 's pusztítottak, de a' vidékbeli nemesség 's föld' népe által, Orczy István' vezetése mellett, Erdőhegynél megverettek 's elszélesztettek.

A' megye Magyarországtól elszakadása után annyira beleszokott az erdélyi törvénykezési rendszerbe, hogy visszacsatoltatásával sem tudott attól megválni. Ezen körülmény Magyarország' rendeit arra birta, miszerint az 1741-ben tartott posoni országgyűlésen a' 18-ik czikk szerint törvénybe ig-tassák azt, hogy Zarándmegye, melly az adózásra nézve Magyarországhoz tartozott, a' törvénykezési rendszerre nézve is visszakapcsoltassék; minek azon eredménye lett, hogy a' megye' felosztása az 1744-ben augusztus' 25-én 's december' 16-án kelt két rendbeli királyi parancsolatokban meghatározottatott, de mi csak 1746-ban hajtattott végre. Igaz ugyan, hogy a' levéltárban az erdélyi főkormányzéseknek egy a' megyéhez 1844-ben october' 2-ik napjáról intézett rendelete van, de vannak a' magyar helytartó tanácsnak 1745-ben kelt több rendbeli intézvényei is, mellyek arra mutatnak, hogy a' megye magát még mind az anyaországhoz tartotta; ezt igazolni látszik a' megyei rendek' egy 1746-ban november' 1-ején tartott közgyűlésből az erdélyi főkormányzékhez tett legelső érzékeny felírása, valamint szintén a' felség' erdélyi országos rendekhez 1747-ben februar' 25-én intézett királyi leirata'

10-dik pontja is, mellyben az hozatik fel, hogy Zarándnak Erdélyhez kapcsolt részére nézve a' tisztviselők' minősége, száma és fizetése azután fog megállíttatni. Ekkor tehát a' borosjenői és zarándi kerületek (districtusok) a' megye' legszebb, leggazdagabb 's legnépesebb részei elszakasztattak 's Aradmegyéhez adattak; a' halmágyi és brádi kerületek pedig, a' megcsonkított megye' nevét megtartva, Erdélyhez kapcsolattak, 's a' megye' felosztása' folyama alatt a' megye' rendei nem tudván, hogy magokat valósággal mellyik országhoz tartásák, követeket mind a' magyarországi, mind az erdélyi hongyülésekre küldöttek.

A' megye' e' megcsonkítása nem vala elég 's még keservebb sors várt rá; eljőve az 1784-ik vészteljes esztendő, mellyben azt feledhetlen két csapás éré.

Ezek' egyike II-ik József császár' azon rendeletéből származott, mellynek nyomán a' megye nevét is elvesztve, azon évi september 6-án Hunyadmegyével kapcsoltatott össze 's e' szerint megszűnt különhatóság lenni.

A' második csapást az azon évi november' elején támadott oláh-zendülés (horavilág) ejtette, melly alkalommal a' megyei nemesség' egy része meggyilkoltatott, más része pedig idegen helyekre lett futással mentette meg életét; de vagyona vagy elraboltatott, vagy felégettetett és semmivé tétetett, úgy, hogy a' nemesség' ekkor szenvedett kára, hiteles becsü szerint, 121,444 rfrt — 20 krt p. p. tett.

Mivel pedig e' zendülésről — melly eredetét a' megyében vette — különbféle mendemondák keringenek, legyen szabad annak hivatalos oklevelekből meritett előadásába terjedelmesben ereszkedni.

Már az 1784-ik év' nyarán észre leheté venni az oláh-ság' zenebonáskodó szándékát, mellyet sok helyen mind a' megye' tisztviselői, mind a' földesuraságok, vagy ezek' tisztei ellenében mutatott engedetlenségek előztek meg 's ezt a' békövetkező égetésekkel 's gyilkolásokkal való fenyegetőzések követtek. Mindezek a' már Zaráddal egyesült hunyadmegyei tisztséget arra bírák, hogy e' vészszel fenyegető körülményeket a' főkormányzéknek följelentse 's a' békövet-

kezhető rosznak maga idejébeni megelőzését kérje. A' fő-kormánysház ki is rendelte a' katonai segítséget, de a' fő-hadivezérség magát a' főkormánysháznál főlebb valónak tartván, arra nem hajtott 's a' katonai segédelmet útnak nem indította; minél fogva a' szikrájában levő tűz eloltására semmi foganatos és erélyes lépések nem tétettek addig, míg az lángra nem kapott, mikor oltani már késő volt, míg egy sereg magyar az oláh dűh' áldozatává nem lett.

A' megyei tisztség azonban nem maradott most említett jelentése mellett, hanem october 11-én rendelést tett az iránt, hogy a' szolgabírák faluról falura járjanak 's a' köznép' szándokát, gondolkodása módját puhatolják ki; mire többnyire olly értelmű jelentések tétettek, mintha a' nép' támadási tüze csendesedni kezdett volna; minek ellenére találkoztak olly merészek is, kik oda nyilatkoztak, miszerint a' tűz ki nem aludt 's kitörése csak a' téli idő' közalgése miatt haladott el; nevezetesen egy ujbaresdi közlakos a' brádi vásárból hazatérő útjában azt beszélette, hogy a' jobbagyság' igáját a' közlebbi tavaszon nyakából lerázandja. Ugyanez időben a' földesurak iránti engedetlenségben Kendeffi Pálné gr. Kun Klára' vákai, a' dévai fiscalis uradalom' ribitsorai, ujbaresdi, grohoti, bulzesti, vályabrádi és bukuresti 's a' nagyhalmágyi uradalomhoz tartozó több falukbeli, a' kishalmágyi és tomesi földesurak' urbérései kitüntették magokat. Illy előjelek után következő a' szomorú catastroph.

October' 28-án a' brádi héti-vásár alkalmával zalathnavidéki kerpenyesi, de eredetére nézve zarándvármegyei czebei születésű Krisán, vagy Drágosa Dsurs, kinek Czeben lakó testvérét Drágosa Szávnak hívták, arra unszolta a' vásárban összegyűlt oláh népet, hogy a' következő vasárnapon, u. m. october 31-én a' mesztákoni egyházhoz gyűljenek össze, hogy ott valami új 's nevezetesen a' katonaság' felállításáról szóló királyi parancsot nekik hirdessen ki.

Ezen egyháznak jelenleg csak helye látszik; a' rajta fekvő sok átok miatt méltán pusztult el. Állott pedig a' Brádról Körösbányára vezető országút mellett balra egy dombon közel azon úthoz, melly az országúttól jobbra le Ribitze felé vezet.

Krisán Dsurs tehát october' 31-én Vákáról a' Birna Toma' és Tulya Juon' kíséretében déltájt a' megirt egyházhoz kiérkezik. Itt már egybegyűlve voltak nem csak a' vidékiek, hanem a' Hunyadmegyéhez tartozó nagy számu Maros melléki oláhok is olly sokan, hogy az egyház' kerülete 's az országúton alól fekvő tér telve volt fekete-ruhás (czondrás) emberekkel, kiknek sokasága a' dévai vásárról épen akkor hazatérő utazokban is már nagy rémulést gerjesztett. E' sokasághoz Krisán Dsurs így szólott: „Halljátok! a' nyáron feliratátók' magatokat katonáknak; már most jertek velem Fejérvárra, hogy adjanak fegyvert, vagy ha azt nem adnak, adják ki igazságunkat.“ Azután tarisznyájából egy festett 's aranyozott fakeresztet vett ki, 's ezt mutogatván, azt mondotta: „Ime ez a' császár' képe 's jele annak, hogy a' császár akarhatja, minél fogva ti katonák legyetek;“ — továbbá a' kereszt szentségét fejtegette 's azt adta a' nép elméjére, hogy ők a' keresztben hisznek, a' keresztre vannak megkeresztelve 's a' keresztre esküsznek, ezután még több efféléket hozván fel, meg is eskette őket, végre meghagyta nekik, hogy hazatérvén, a' meg nem jelenteknek is hirt adjanak 's más nap minden faluból a' helység nagyságához képest, ötön, haton 's tizen is, illő készüllettel, Kuréty nevű faluba gyűljenek, onnan Fejérvárra indulandók; igérvén, hogy Kurétyra ő maga is megjelenend, 's azon nap Vákára visszatérve, ott meghált. A' csak most említett Kuréty nevű falu Kristsoron és Buku-resten túl a' megye' keleti szélén egy hegyeiktől körülvelt szűk 's vad völgyben fekszik.

A' Brádon és Ribitzén lakó megyei altisztek, kiknek a' főkormányshék' rendeletéből meg volt hagyva, hogy egy köznépet kivándorlásra csalogató Salis nevű ámitóra ügyeljenek, őt szemügygyel tartásák, 's ha magát mutatná, fogassák is el; a' mesztákoni gyülekezetet 's a' Kurétyra hirdetett összegyűlést hallván, azt vélték, hogy azon ámitó, ki a' mesztákoni egyháznál a' keresztet mutogatja, vagy maga Sális, vagy az ő küldöttje; közülök tehát Naláczi Farkas, Madotsai József, Gál Mihály, Pakot Mihály szolgabírák 's Szombati Mihály adóíró biztos (rectificator commissarius), magok mellé vevén

Körösbányáról reformatus mester- 's egyszersmind megyei irnok — Farkas Istvánt, egy más irnok társával, és egy ribitzei, pénztár' őrzésére rendelt orosz-ezredbeli káplárt négy közlegénynyel 's egy gornyikkal, ezekkel november' 1-én Kurétyra kiszállottak. Itt az ámitó Krisán Dsursra ráakadván, elfogták, megkötözték, 's a' négy katona közbe vevén, Körösbánya felé útnak indították. Krisán azonban a' helység' közepe felé elordítván magát, erre a' sok oláhság mindenfelől jégesőként rohant elő; a' szolgabirákat 's katonákat megtámadták, botokkal, karókkal ütni kezdtették 's Gál Mihályt lováról mindjárt le is ütötték, három katonát a' gornyikkal megsebesítettek, egy katonát megöltek 's az irnokok is oda vesztek, Pakot Mihály' hátára ütöttek egyet, mire ő, Naláczi 's Madotsai egy-, Szombati Mihály a' káplárral másfelé szaladtak meg; az elsőbkek közül Madotsai, valamint Szombati is a' káplárral a' veszélytől megmenekedtek 's különösen Madotsai Ribitzére haza került, de Nalátzi 's Pakot soha többé elő nem jöttek 's az oláhság' dühének áldozatai lettek. Kiszabadulván illy módon Krisán Dsurs az őt üldözők' kezei közül, hogy többé meg ne lephessék, Bukurest felől öröket állított ki.

E' közben a' mesztákoni gyülekezet' hire az akkori helyettes alispán — Hollaki Istvánnak is — ki akkor épen otsi nemesi lakában mulatott, — bémentetvén, ez a' fennevezett szolgabirákat' lépéseiről mit sem tudva, szolgabíró- Andrási Józsefet lóhalálában küldötte, hogy a' dolognak járjon végére 's a' lázítókat fogassa el. Andrási előbb Körösbányára érkezvén, itt mit sem tudhatott meg; pedig csak ezen mezővároskából is három kapitánya volt az oláhoknak, u. m. Bába Ádám, Száva János és egyházi nemes Págy Ádám, 's ez utóbbi később, midőn a' megye a' forradalom miatt tisztek nélkül maradt, alispáni czimet 's tisztet tulajdonított magának. Andrási tehát Körösbányáról tovább ment Brádra, hol főbíró Brádi Miklóstól útasítást kapván, Kristorra sietett, 's ott megtudván, hogy mind a' lázító, mind a' több szolgabírák Kurétyra vették magokat, az oda való nemesek közül segítségére többeket felkért, de ezek avval útasíták őt vissza, hogy nekik nem parancsol. Így Kristori Gábor — szolgabíró társával, Szabó Sán-

dor — vármegyei lovas legénnyel 's brádi Szoba Ádámmal Kuréty felé indult; de midőn Bukuresten túl lenne, már találkozik Szombati Mihálylyal, a' káplárral 's Pakot Mihály' szolgájával, ki a' Gál Mihály' lovát vezetékén hozta, 's tőlök mindenről tudakozva, megérté, hogy a' dolgok miként folytak le; ő tehát a' Pakot szolgáját Gál Mihály lovával 's Szoba Ádámmal visszaküldi, hogy Gált az oláhoktól kikérven, ültessék lóra 's hozzák el magokkal; maga pedig Kristsori Gáborral 's a' lovas legénnyel eléfelé ment a' kurétyi szorosig. Azonban Szoba Ádámot 's Pakot' szolgáját a' másod rendbeli örök fel nem bocsátották, azt mondván, hogy Gál ki tudja mellyik patakban fekszik; azért ők is, ha nem akarnak úgy járni, térjenek vissza. Erre vissza is tértek, 's midőn Andrásival együtt alább érkeztek volna, azon veszik észre magokat, hogy az oláhság által jobbról balról körül vannak kerítve. Ezek tolvajkiáltások közt Andsási felé rohantak, ki azonban az utolsó pontot be nem várván, társaival együtt szaladásra vette a' dolgot 's hegyeken völgyeken kóborolva menthette meg életét.

Némelyek azt beszélték, hogy Krisán Dsurs ekkor is azon volt, miszerint induljanak Fejérvárra; de ennek mások közt nevezetesen a' brádiak ellene szegültek, azt állítván, hogy ha ők Fejérvárra mennek, akkor a' magyarok felkelnek 's a' kurétyi dologért feleségöket 's gyermeköket megöldörik.

E' szerint november' 2-kán reggeli 8 órakor a' harangok' félreverése közt az oláhság Kristsorra rohan 's itt rabolni, gyilkolni és égetni kezd; Kristsori Tamást, Ádámot, Andrást, Jánost 's Samut megöli; ez utolsót különösen egy rendbeli előbb csak elveri, de mások újból rátalálván, ezt mondják neki: „Mi tudjuk, hogy te jó ember voltál 's vagy, de parancsunk az, hogy a' magyarokat mind megöljük,“ mire ő látva, hogy a' halált ki nem kerülheti, azt kérte tőlök, miszerint vigyék a' templomhoz, ott öljék meg 's ott is temessék el. Az oláhok tehát oda vitték 's itt a' templom' falához támasztatva szemeivel nézte, míg sírját megásták, melly elkészülvén, leagyaltatott 's kívánsága szerint oda temettetett. Ugyanekkor Kristsori Mihálynét úgy elverték nagy leányával együtt, hogy az anya hat, a' leány pedig nyolcz nap mulva meghalt. Ugyan-

csak e' napon délután két óra tájban az oláhok Kristsorról Brádra rohantak 's itt azokat, kik a' reformatusok egyháza' fedelén 's tornyában kerestek menedéket, onnan lehúzták 's ezek közül az egyház' kerítésén belől Ribitzei Albertné, az utczán főbiró — Brádi Miklóst, a' papi lak' udvarán reformatus lelkész — Baktsi Isivánt megölték. Némelly magyar nemesasszonyoknak olly feltét alatt kegyelmeztek meg, hogy azonnal álljanak át az ó-hitű vallásra 's újra keresztelkedjenek. A' nemesség' vagyona kirablása itt sem maradt el.

Krisán Dsurs november 3-án a' kurétyi, bukuresti, kris-tori, czeretzeli, brádi, vályebrádi, mesztákon, vákai lázadók-kal jó korán Ribitzére ütött, hol őt a' ribitzei, ribitsorai, uj-baresdi, grohoti, tomnátyeki, bulzesti, dsunki, pottingányi zendülők már várták; ezekkel tehát egyesítvén magát, a' nemesség' udvarait rabolni kezdték. Akkori megyei pénztárnok — Ribitzei József' házat azonban nehezen vehették be; ugyan is pénztárnoki irnok Szalai József, egy Ferencz nevű asztalos 's még néhányan, kik magokat oda vehették, meglehetős löszerek- 's löporral lévén ellátva, nyolcz oláhot halálra lőttek, húszig valót pedig megsebeztek. A' zendülők a' konyhát, istá-lót 's gabonást meggyújtották 's a' háznak is tüzet akartak adni, de oda reggeltől fogva délutánig nem közelithettek 's e' tájt kezdtek is a' ház' ostromával felhagyni; de ép ekkor Kö-rösbányáról egy szabadságos katona érkezik, ki azt vélve, hogy a' Kurétyra ment katonák is a' házban vannak, ezek' számára kegyelmet kért, mire a' zendülők álnokul azt fogadták, hogy sem a' katonákat, sem a' házba szorult nemeseket nem bánt-ják, ha a' házat feladják. Ennél fogva a' katona egy pálczára fehér kendőt kötven 's azt zászló gyanánt mutogatván, ke-gyelmet kiáltott, sőt egy riskai Boka György nevű oláh, ki Szalait ismerte, az ablak alá menvén, neki kezét adott 's ő is fogadta, hogy bántódásuk nem lészen; így őket a' házból ki-csalván, mihelyt onnan kiléptek, mindeniköket, u. m. Szalai Józsefet, id. Ribitzei Ferenczet, Balog Zsigmondnét 's Asztalos Ferenczet, megölték, 's különösen ez utóbbit néhányan a' ház' hijjáról lehányták, mások pedig alól lándzsákkal fogták fel. Ez alkalommal lövetett meg ifj. Ribitzei László is, ki az ostrom'

kezetén a' ház' ablakán kinézvén, azalatt kívülről rálöttek. Ugyan e' napon ölettek meg ezen helységben: Ribitzei Gábor, Balog Zsigmond, Nemes Áron, Biális Sándor, Katonai György reformatus mester 's Mesztákonban Szombathi Mihály, kivel Kurétyon is találkozánk.

A' Ribitzére csödült lázadók november' 4-én a' harangok' félreverésével újból mozogni kezdettek. Egy részök brádi Goltza János' kapitánysága alatt Hunyadmegyébe Maros-soly-mos felé vette útját; más részök ugyancsak brádi Szuts Juon és Tudurán Danila' főnöksége alatt hasonlólag Hunyadmegyében a' Maroson innen le- 's Illye felé rombolt; a' harmadik rész Krisán Dsurs' vezérsége alatt Alsófejmegyébe Topánfalvának indult 's út közben Mihelenyben Csiszár Lászlót testvérével 's két fiával megölte, vagyonát feldulta, felégette, ne-jét pedig oda való Klés Togyerhez férje gyilkosához férjhez menni kénytelenítette, a' negyedik rész a' megyében maradt, 's Körösbányának vette útját. E' napon Körösbánya, valamint Lunka, Ots és Kishalmágy ki is raboltatott; meggyilkoltattak pedig a' következők: Czeretzelen Kristori Andrásné két leányával 's a' kristori reformatus lelkész' neje ismét két leányával, Brádon Nemes Mozsos és Vizár, vagy is Fejér nevű egyházi nemes, Ribitzén Biális József és neje, Nemes József nejével és fiacská-jával, Nemes Beniamin nejével 's leányával, Nemes Ferenczné, Borbély József, Bihari Ferencz, az Orbán Imre' két fia, Gulya Mária Ribitzei Istvánné 's ennek testvére Zsuzsánna, Nyág Péterné, Nemes Pálné, Nemes Áronné fiával és két leányával 's végre Rudán Kolumbán Sándor.

November 5-én Nagyhalmágyon 's Pleskutzán égettek és raboltak, 's itt a' dúlásnak vége is lett, mert már a' megye' széléig hatván, azon túl közel sem magyarságot, sem birto-kosságot nem találtak, mert akkor a' szomszéd aradmegyei helységek a' kamara birtokában voltak 's kamarailag kezeltet-tek. E' napon Kristoron Kristori Gábort, Brádon Kis Jó'sefet 's Anka Györgyöt fiával, Ribitzén idősb Nemes Lászlót, Nemes Imrét nejével 's Madotsai Jó'sefet, ki Kurétyon a' haláltól meg-menekedett, ölték meg.

November 6-kán meggyilkoltattak: Brádon Nemes János

két fiával, Orbán Ferencz 's Teleki Mihály reformatus mester, Körösbányán Szentkirályi György ügyvéd, Kis Gergelyné 's Csernántzkyné, Ribitsorán Nemes Pál, Dsunkon Nyág Márton.

November 8-án Körösbányán Ribitzei István, november 10-én Brádon id. Brádi József 's ugyancsak e' hó' 28-án Nagy Sándorné ölettek meg.

A' Ribitzén alól lakó magyarság' és birtokosság' egy része, sőt Ribitzei akkori pénztárnok Ribitzei József is az oláh nép' hajlandóságában nem bizván, miután a' kristori 's brádi eseményekről értesültek, a' veszedelmet bé nem várva, szaladásra vették a' dolgot 's Aradmegyében szent-annán találtak menedéket, hol az Aradmegyei birtokosság' bőkezűsége által ott mulatásuk ideje alatt sem pénzben, sem ruházatban, sem élelemben szükségét nem láttak; 's mivel a' valódi lovagias segedelmezésben szerző' szülei is részesedtek, e' jóltevők poraira lehetlen a' béke' és hálá magasztos áldását nem kívánia.

A' rablók' dühe már annyira ment, hogy Körösbányán még a' rom. catholicusok' egyházát is feltörték, kirabolták 's a' sirboltba talált holttesteket ruházatjoktól megfosztották.

A' zendülés' első hírére akkori alispán Hollaki István november 2-áról mindjárt jelentést tett Dévára a' már akkor egyesülve volt megyei tisztséghez 's ezt november 4-én Pleskutzáról, november 5-én Aradmegyében Mokráról, november 13-án Aradról megújította 's sürgette a' segítség küldést, de nem volt honnan küldeni; azonban a' főkormányshoz Szebenben sebes postán tudósítás tétetett.

Igaz ugyan, hogy ez időben az Orosz nevet viselt gyalog ezredből Csepi kapitány vezérsége alatt mintegy 50. legényből álló katonaság a' megyében feküdt 's ezekkel Csepi, a' nevezett alispán megkeresésére, Nagyhalma gyűlése körösbányára fel is szállott; de itt olly félelmesen és kétszínűleg viselte magát, hogy evvel nem hogy elijesztette volna a' zendülőket, sőt még bátrabbá tette; hideg vérrel nézte ugyan is, míg a' lunkai jószágbeli oláhság a' körösbányai nemesség' javait kirabolta 's közülök némelyeket még meg is ölt, sőt midőn a' zenebonáskodók közül sokan rabolni Körösbányán át Ribitzére siettek, nem hogy gátlólag lépett volna fel, hanem

katonáival a' fegyvert letétetvén, a' zendülőkkel még barátságos beszélgetésbe elegyedett 's őket minden bántódás nélkül tovább bocsátotta.

Ha Csepi kapitány a' zendülőkre csak egyszer adatott volna tüzet, akkor a' Körösbányán alól fekvő oláhság csendességben marad. Ezek ugyan is úgy vélekedtek, hogy ha a' császár parancsából kell a' magyaroknak elpusztulni, akkor a' katonaság a' felkelt parasztokat nem bántja 's a' zendülőkkel így ők is kezet foghatnak; ha pedig a' magyarok' kiirtása nem a' császár akaratja, akkor a' katonaság a' zenebonát el nem szenved, annak elleneszegül 's nekik ekkor felkelni tanácsos nem leend; már pedig — mint említők — Csepi kapitány semmi legkissebb ellentállást sem mutatott, melly miatt tehát az alsó vidékiek is vérszemre kapva felkeltek, égettek, raboltak, de nem gyilkoltak, 's e' körülmény is szülte azt; hogy a' körösbányai 's halmágy vidéki nemességnek, vagy is magyarságnak nagyobb része a' meggyilkoltatást kikerülte; kik hallván a' brádi, kristori 's ribitzei veszedelmeket, nem sokat vesztegeltek; hanem Magyarország felé futásnak eredtek, még pedig — mivel ezen vidékiek később csatlakoztak a' zendülökhöz — bántódás nélkül.

Csepi kapitány azon néhány, de gyakorlott legénnyel, ha akarja, az egész zenebonának könnyen elejét veheti vala. Kik ezt el nem hinnék, azokat két esemény megfontolására utasítom: először, midőn a' felkelt oláhság Hunyadmegyében Dévát akarta megrohanni, akkor az oda menekült nemességből mintegy negyvenkettő a' támadókat nem csak visszaverte, hanem közülök 250-t agyonlőtt, vert, 34-et elfogott 's tömén-telent a' Marosba ugratott; — másodszor Pestesen ugyancsak Hunyadmegyében 22 összeállott magyar nemes százig való oláhot lőtt és ölt meg; ha tehát olly kevés számu, fegyverfor-gatásban gyakorlatlan nemesség annyi zendülőnek tudott el-lentállani, mit nem tehetett volna Csepi kapitány tanult 's fegy-verben gyakorlott katonáival?!

A' tisztség fennebb említett 's sebes postán tett jelenté-sére a' főkörmányszék Molnár nevű oculistát küldötte az oláhok lecsendesítésére. Ez el is érkezett Vályebrádra 's az ott

Krisán Dsurs' és Kloska Juon' kapitányságuk alatt összeseregelve talált 800 oláhval oda vitte ki a' dolgot, hogy ezek 15 napig való csendességet fogadtak, de úgy, hogy azalatt a' Molnár által feltett pontokra a' főkörmányszék választ adjon.

Azon közben, de felette későn, a' Stojanovics őrnagy vezérlete alatti katonai segély is érkezett; ez székely 's oláh szélbeli katonaságból 's veres csákos huszárokból állott. Ekkor megszeppentek az oláhok 's átlátták, hogy mit Krisán Dsurs mivel 's mondott, mind az nem a' császár akarata volt; ezért őt november 29-dikén Ribitzén megszorították 's erőltették, hogy ha valami igazsága van, azt adja elő, de ő ezeket Horához útasította 's a' parancsok Horánál lételét erősítette. Ennél fogva Krisán Dsursot letartóztatták, vákai Birna Tomát pedig Horához küldötték, ki erre Alsófejmegyében Álbák mellett levő Válya-nyegruluj nevű helységben rá is talált 's elbeszélte neki, hogy Zarándba sok katonaság jött 's nekik mind el kell veszni, ha valami igazságot nem mutatnak. Hora nem helyeselte, hogy Krisán Dsurs annyi gyilkosságot követett el, mindazáltal Birna Tomát mintegy három napig magánál tartóztatta 's biztatta, hogy hat rendbeli rendeletet is ad, csak adjon érte 6 rhtot; végre egy patenssel szurta ki szemét, melly Szászsebesről bocsátódott ki 's mellyet ők új gubernium választásának neveztek. Ez alatt a' vákaiak 's vályebrádiak Krisán Dsurnak útadnak; csakugyan nem sokára ezután kézre került ő kegyelme 's Horával és Kloska Juonnal Károlyfejevárt megkerekéztetett: sokan közülök száműzettek, mások rabságra vitettek, sokaknak haja nyíratott el 's a' többség kegyelmet (amnestiát) nyert.

E' zendülésben csupán a' czebei közönség nem vett részt, sőt a' magyarok közül az ollyat, ki magát hozzájuk vehette, oltalmazták 's éltokeket megtartották; többek között a' kuretyi veszedelemből megmenekült, de azután néhány nappal Ribitzén megöletett szolgabíró Madotsai József nejét 's József nevű fiát oda való Tyisz Lázár mentette meg a' haláltól, házába befogadván őket 's ott elrejtván.

Czebe helység' ezen maga kitüntetéséért József császár egy évi adóját elengedte, lelkészöket pedig Máris Juont arany-

érdempénzzel 's évenkénti 200 rhorint pótlékfizetéssel jutalmazta meg.

E' zenebona' s'ralmas pusztítása Alsófejér- 's Hunyadmegyére is kiterjedett; de ezen megyék' története e' munka' tárgya nem lévén, azok itt nem említhetők.

A' katonaság' közbejöttével a' csend és bátorság helyre állván, a' megmenekült nemesség 's magyarság is kezdett viszsztatérni, de javainak csak romjait találta; a' köépületek' fából alkotott részei 's a' faépületek talapzatig leégetve, házi eszközök, butorok összerombolva, vagy elrabolva, mezei termények elosztva 's elvive, a' levelek elszaggatva, égetve, némelyek szerencsére csak eldugva voltak 's mindezeket nem volt kitől számba kérni.

Kristori Popa Kosztán 1785-ben augusztus hónapban a' károlyfejérvári fogságból haza szökvén, a' békételenség magvát megint kezdette hinteni, mire Kristori Turcsin Mihály-, mint Krisán Dsurs által tétetett kinéz' 's Dsorsa Márk- Krisán Dsurs' volt hadnagya' vezérletök alatt Kristorra több oláh kezdett gyülekezni. Ezt észrevevén a' megmaradt kristori nemesek, az akkor Brádon szállásoló katonaság' kormányához, Vrázda századoshoz folyamodtak segítségért, ki auguszt' 21-én mindjárt egy káplárt rendelt két közlegénnyel Kristorra; ezek midőn már szinte oda érkeztek, egy csoport oláhra akadtak, kik közül a' katonákra egv lövés is esett, de egyiket sem érte csak a' golyó füttyölése hallszott. Ezután nem sokára csakugyan elfogattak Dsorsa Márk, Turcsin Mihály 's Popa Kosztán, mire a' csend helyre állott.

József császárnak 1790-ben január' 28-án, halála előtt kelt visszavonó rendelete' következtében ugyanazon évi február' 22-én tartott közgyűlésben az egyesített megyék' rendei meghatározzák, hogy Zarándmegye előbbi állásába térjen vissza 's külön törvényhatósággá alakuljon; mihez képest nem sokára, u. m. april' 26-án Körösbányán a' kinevezett főispán- b. Nalátzi József elnöklete alatt az újjá született hatóság' közgyűlése megtartatott. Ezen a' rendek legelőbb is tisztviselőik' megválasztása — 's törvénykezési székök' helyreállításáról gondoskodtak.

Ezután csendesség uralkodott a' megyében az 1800-dik

évi november' hónapjáig, midőn a' köznép között több olly hírek szárnyalának, melyekből egy újabbi zendülés' kiütését lehetne következtetni. Ekkor azonban szerencsésebb volt a' megyei tisztség a' segedelem' megnyerésében mint 1784-ben, mert az első hivatalos megkeresésre Hunyadmegyéből számos felfegyverkezett lovas nemesség sietett beszállani és segédet nyújtani 's e' mellett a' királyi főkormánysház is maga idejében nem csak katonaságot küldött, hanem a' hir' valóságát 's honnan-eredtet kipuhatól biztosokat is rendelt; minek eredményeül, a' legfelsőbb helyről érkezett parancsra, egy Gillya Togyer nevű szökött katona, mesztákoni Kezán On'neje, nagyhalmágyi Sorsok Dsurka, valamint Moldován Szimion 's Tobiás Antoni kereskedők 's vályebrádi Bota János, mint kiktől a' nyugtalanító hírek keletkeztek, a' vásáros helyek' piaczain csak 25, 25 korbács-, vagy páczaütés' szenvedésével, felette kegyesen büntetettek meg.

A' magán házi szükségre kívántató sőt a' megye felső vidéke erdélyi, Halmágy' vidéke pedig magyarországi áron fizetvén, az igazgatás 1802-ben megállította, hogy az utóbbi is erdélyi áron szerezhesse meg azt, 's így e' vidékről egy olly tereh, mellynek hordásával ez köteles nem volt, mellytől 1746-ban a' megye' felosztása- 's elszakadásakor lesz vala felmentendő 's melly a' felségnek 1747-iki februar' 25-én az erdélyi rendekhez bocsátott királyi leirata' 9-dik pontjában is meg volt határozva, csak 56 év elteltével vétetett le.

A' megye' hatósága 's önállása az 1810-diki erdélyi országgyűlésen megint veszélyben forgott 's Hunyadmegyével egyesítése újból munkába vétetett vala, midőn sokan Erdély' rendei közül az elintézett összekapcsoltatást azon okból is sürgették, hogy ezáltal a' megye nevét is elvesztvén örökre, Magyarországnak joga ne lehessen azt többé visszakivánni; de akkori főispán — Hollaki István, valamint megyei követek — Ribitzei Ádám 's ifjabb Hollaki Antal' hathatós 's erélyes óvása', úgy szólva ellenállása' közbejöttével a' czélba vett egyesítés meg nem történhetett, sőt ez arra adott alkalmat, hogy az 1825-dik évi magyarországi hongyűlésen Zaránd-, valamint a' több kapcsolt megyék' visszacsatoltatása sürgettesék.

1831-ben a' görccsmirigy (cholera) látogatta meg a' megyét, melly valamint nagy rémulést okozott, úgy sok áldozatba is került; némelly helységben több volt a' görccsmirigyben elhaltak', mint a' lakházak' száma.

1833-iki novemberben egy Borhauser nevű irástudó közkatona' izgatására a' megye' alsó részében fekvő hat helység nyugtalankodni kezdett 's az urbéri szolgálatot megtagadta és csak katonai erővel téríttethetett azután engedelmességre.

Hasonló nyugtalanság mutatkozott szinte az egész megyében 1836-ban, midőn a' magyarországi hongyülés' eloszlása után az új újbéri törvény nyomtatásban ugyan ez ország minden részeiben a' helységek közt kiosztatott; ennek hallására ugyan is a' megyei közönségek is egyenként meghozatták magoknak Váradról e' törvénczikket, 's azt vélvén, hogy ennek jótékonyága reájok is kiterjed, többben hanyagon kezdék teljesíteni urbéri tartozásukat, némellyek pedig azt egészen meg is tagadták. Eléggé igyekezett ugyan a' megyei hatóság őket az ellenkezőről meggyőzni, de minden siker nélkül; miért is, kivált mikor a' veszély nőttön nőtt, 's már magyarok elleni fenyegetődzések is történtek, segedelemért folyamodott a' főkormányshékhöz; mire egy a' dolgok folyamát megvizsgálendő bizottmány és evvel együtt 300 számból álló két század katonaság érkezett 's ennek közremunkáltával, valamint a' nyugtalanság' főnökei' befogatásával a' csend lassanként helyreállott. Ez évben a' görccsmirigy újból kiütött, de nem uralkodott olly nagy mértékben, mint az előtt öt évvel.

A' megyére nézve nevezetes volt az 1836-ik évi po'soni országgyűlési 21 törvénczikk, még pedig nem annyira keletkezése-, mint következeseire nézve. E' törvénczikk, melly az úgy nevezett partiumbeli megyék' Magyarországhoz kapcsoltatását rendeli, a' felség által az 1837-ben tartott erdélyi országgyűléssel is közöltetvén, annak tárgyalása alkalmával a' megye követei nyilatkozni el nem mulatták, 's felfejtvén a' megye régibb, valamint újabb állását, kijelenték, hogy a' Magyarországhoz visszakapcsoltatást nem ellenzik, ha 1) a' valások' törvényes egyenlősége azoknak, mind gyakorlatára, mind egyenlőségére, mind egyéb kiváltságaira nézve bizto-

síttatik, 2) a' só erdélyi áron fog kiszolgáltatni, és 3) a' megye' elszakasztott régi részei visszaadtnak.

Következett erre az 1839-ik évi június' 2-ára kitűzött po'soni országgyűlés, melyre a' megye is meghivatott, 's noha a' főkörmányszék a' követválasztást ha nem is egészen elmulatni, de elhalasztani kívánta, a' megye' rendei azon évi május 15-én tartott közgyűlésekben a' követválasztást 's küldést elhatározzák; mert a' rendek csak azon körülményből is, hogy a' megye' főispánja a' megyének szóló regalis' átvételére, ő felsége legkegyelmesb rendeletéből a' visszacsatolás' ügyében akkor Szilágy-Somlyón működő királyi biztos gr. Teleki Józsefnél megjelenni fel volt szólítva; azt következtették, hogy a' körmánynak feltett szándéka a' visszakapcsoltatás dolgát azon országgyűlésen elhatározottan eszközölni; és így hibának 's károsnak tartották a' megye jövődjé feletti vitásokban részt nem venni. Azonban mi sem történt. Követeink szívesen fogadtattak, de ügyünk hidegebben; tétetett ugyan felirat a' visszacsatoltatás' tárgyában, de ez is csak néhány sorból állott 's csak is az országgyűlés' vége felé tárgyalattott; holott a' Rádaiféle sérelem az egész országgyűlés alatt újból meg újból elővetetett 's vitatott. Így ez országgyűlésből a' követek fizetésére fordított költségen kívül egyéb haszon a' megyére nem háromlott, mert az akkor alkotott törvények' jótékonyágát vagy soha, vagy ki tudja élvezhetendi.

Meghivatott a' megye az 1841-ben november' 15-dik napjára kitűzött erdélyi országgyűlésre is. Erre követeket ugyan küldött, de olly óvás mellett, hogy ha a' megye rendei továbbra is bizonytalan állásukban maradnának, azon kellemetlen állásba fognak jutni, miszerint követeket többé egyfelé sem küldhetnek, a' visszacsatoltatás' kérdése' végső eldöntésének illy hosszú időre nyult halasztásért a' megyét kétszeresen terhelni nem lehetvén; és ez az azon évi october' 25-én tartott közgyűlésben a' követeknek olly módon adatott utasításba, hogy azt az országgyűlésen jelentsék ki. Ezt a' követek el sem is mulatták előadni, de avval olly ingerültséget okoztak, hogy még hitszegőknek is neveztettek.

Látván a' megye' rendei a' visszakapcsoltatás' további

elhalasztását, a' magyarországi megyéket 1843-ki april' 7-én tortott közgyűlésökből egy körirat által arra szólították fel, hogy vagy eszközöljék a' részbeli megyék' visszacsatoltatását; vagy, ha azt kivinni képesek nem lennének, inkább a' részek iránt kelt törvényczikkről mondjanak le. Ezen körlevélben ki volt emelve az, hogy az 1836-ik évi 21-ik törvényczikk' kelése óta a' megye' sorsa kétes és nyomasztó lett; ugyan is annak kelésével kénytelenek mind az erdélyi, mind a' magyarhoni országgyűlésre követeket küldeni, 's követeik' két helyre lett küldésével kétszeres terhet 's költséget hordozni; továbbá bizonytalan, anomál állásuk miatt több színű terhek' hordozására, különböző czim alatt, mind Erdélyben, mind Magyarorszáiban országosan egyaránt megrovattak 's végre, hogy jelen, kétséggel párosult súlyos helyzetökben magok a' szülék is agynyomasztó bizonytalanságban vannak a' felől, miként és hol kellesék növendékeiket jövődöbeli pályájokra kiképezni 's belölök a' honnak és fejedelemnek lelkes, közszolgálatra alkalmas polgárat nevelni. Egyszersmind kijelentették azt is, hogy valameddig e' bizonytalan, kétes állásuk tartand, a' magyar országgyűlésre követeket nem küldendnek. E' köriratnak óhajtott sikere nem, hanem ellenkező 's nem reménylett következése lett, mi alább kitetszend; ugyan is

1843-ban a' május 14-dik napjára kitűzött magyarhoni országgyűlésre a' megye követeket nem küldött 's ennek okait azon évi april' 2-án tartott közgyűléséből 's egy alázatos feliratával ő felségének fölfejtette. A' királyi személynök' útján a' magyarországi képviseleti tábla előtt is igazolni kívánta magát; azonban mind a' magyarhoni megyékhez tett köriratnak, mind a' csak most említett fölterjesztésnek a' lett következése, hogy a' megye a' magyarországi királyi tábla elibe perbe idézteték, 's mivel következetlenség nélkül maga védelmére meg nem jelenhetett, nem csak törvényszabta büntetésen marasztaltatott, hanem a' megítélt büntetés' felvétele Kelemen János ítélőmester által 1844-ben october 17-én el is próbáltatott. Ez, a' megye' rendének azon évi october 15-kén tett határozatából olly nyilatkozattal veretett vissza, hogy ámbár forrón ohajtják a' Magyarországhozí visszacsatoltatást, mindaz-

által Magyarhonnak a' megye fölötti bíróságát mindaddig, míg a' tetteges visszacsatoltatás is, a' visszakebelezést rendelő 1836-ik évi 21-ik törvénycikk' értelmében meg nem történik, a' megye el nem fogadja, el nem ismeri.

Már itt azon kérdés merül fel, hogy az elmarasztalt büntetést Magyarország rendei, midőn a' tetteges visszacsatoltatásig semminemű birói eljárásuk el nem ismertetik, Erdély pedig, en érdeke ellenére, annak felvételére segédkezeket bizonyosan nem nyujtand, minő úton fogják felvenni?

Mindezeket az 1846-ik évi ismeretes zalai körlevél követte, mellynek nyomában azon hir terjedett el, hogy a' kormánynak szilárd szándéka lenne a' visszacsatoltatást még azon évben végrehajtani 's a' következő erdélyi országgyűlésre a' részbeli megyék már meg sem hivatnának; azonban mindez nem valósult. Annyi bizonyos, hogy a' visszacsatoltatás' olly sokáig való elhalogatása még azok' hevét is mérsékelte, kik ez előtt tiz évvel azt olly forrón ölelték; minek egy példája az 1846-ban august' 18-kán tartott közgyűlés, mellyben az ezen évi september 9-ére kihirelt erdélyi országgyűlésre nézve nem a' volt a' kérdés, hogy követeket küldjön-e a' megye? — mert ezt megtagadni egynek is még csak eszébe sem jutott—hanem az, hogy a' következetlenséget miként 's mi okokkal háritsa el magáról? sőt Po'son- 's Mosonmegye' azon felszólítására, hogy a' beállott országgyűlésen a' megye egész Erdélynek Magyarországgal összekapcsoltatását szorgalmazza, 1846-ban november 24-kén tartott közgyűléséből visszairt a' két megyének 's kölcsönösen azt kérte, hogy a' következő magyarországi országgyűlésen követeik által oda munkálódjanak, miszerint mielőtt e' megye' részletes visszacsatoltatása megtörténék, előbb eddigi municipalis jogai 's institutioi iránt országosan biztosittassék; mi körül belől oda megy ki, hogy a' megyének részletes 's Erdély nélküli visszakapcsoltatását ne sürgessék.

Mindezen bizonytalanságoknak 's habozásoknak az 1848-beli magyarhoni országgyűlési 6-ik törvénycikk vetett véget. Ez által a' megye rögtöni visszakapcsoltatása meghatározottatott 's ugyan azon évi május 16-kán ünnepélyesen meg is történt.

